ادبي بحثونه

ليکونکی

ګل پاچا «الفت»

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

ادبی بحثونه

پښتو ټولنه په ډېره خوښۍغواړي چه د پښتو يو قيمتي ادبي اثر د خپرونې ډګر ته راوباسي.

دا کتاب ((ادبي بحثونه)) نوميږي او د پښتو د پياوړی او قوي اديب ښاغلی ګل پا چا الفت اثر دی. ښاغلی ګل پا چا الفت د پښتو د ادب په آسمان کښې د يو داسې ځلاند ستوری مثال لري چه هيچاته يې د ښودلو او ستايلو حاجت نشته. دی تقريباً له شپاړسو کالو راهيسې د پښتو ژبې د ادبي او علمي خدمت په لار کښې لګيادی کار کوي او تر اوسه يې ډېر منظوم او منثور آثار ليکلي دي چه ځينې چاپ شويدي او ځينې نا چاپ پراته دي. په چاپ شوو کتابونو کښې لغوي څېړنه ، بله ډيوه ، پښتو سندرې د ده منثور کتابونه او عالي افکار، د آزادۍ پيغام يې منظوم کتابونه دي.

دا دی اوس د ده يو بل منثور اثر هم د کابل په مجله کښې او هم ځانله چاپيږي او پدې صورت د پښتو آثارو په نړی کښې يو بل غوره کتاب زياتيږي.

او ښايي چه پښتانه ئې له لوستلو څخه فايده واخلي او د دغسې آثارو قدر او احترام وکړي.

(صديق الله رشتين د پښتو ټولنې لوي مدير)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ټولنې
د ادبیاتو د څانګې له
خوا خپور شو

دې کتاب په ۱۳۲۴ کښې
د خوشحال خان جایزه
اخیستې ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سر ليك:	مخ:
ادب	۱
د ادب د کلمي اصل	۱
د ادب د کلمي تاريخ	۱_۲
د ادب تعريف	۲
د ادب تقسيم	۲
شعر	۳_۴
شعر د خوشحال په نظر کښي	۴_۵
شعر د حميد په نظر کښي	۵_۶
شعر د شيدا په نظر کښي	۶
شعر د عليخان په نظر کښي	۷_۸
په ژوندکښي دشعر اوادب اغيزه	۸_۱۵
دادب تاثير په اسلامي فقه اودينې احکامو کښي	۱۶
حقيقت اومجاز	۱۷
صريح او کنايه	۱۷
ظاهر، نص، مفسر،محکم	۱۷_۱۸
داستثنا بحث	۱۸_۱۹
لغوي تدقيق	۱۹_۲۰
دادب بڼه اوګاڼه	۲۰_۲۱
فصاحت	۲۱
بلاغت	۲۱_۲۲
عواطف	۲۲
دعواطفو صدق	۲۲_۳۳
دعواطفو تجلي او ظهور	۳۳
دعواطفوثبات اونه رالويده	۳۴
خيال	۳۴
مبتکر خيال	۳۴_۳۵
مصور خيال	۳۵
مفسر خيال	۳۵_۳۷
تمثيل	۳۷_۳۸
ددي بخث خلاصه	۳۸
عاميانه بلاغت	۳۸_۴۰
دپښتو خولندی	۴۰_۴۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم ا لله الرحمن الرحيم

ادب

دادب دکلمې اصل:

اصل يې" هذب " دی د بې عيبه په معنی.
د هذب کلمه په اصل کښې د هغې ونې لپاره استعماليدله چې ځينې څانګې او ځينې ښاخونه به يې قطع شوه او صافه به شوه، وروسته داکلمه له محسوساتو نه معنوياتوته رانقل شو ه او هغه چا ته هم وويل شوه چې عيبونه به يې ورک شوه يعنی مهذب به شو.
ا هل لغت ټول په دې باندې متفق دي چې دمهذب کلمه ديوه کامل انسان لپاره دونې له تهذيبه رانقل شويده، ځکه چې معنوي او عقلي امورله حسي اشياؤ څخه ماخوذ دي لکه دعقل کلمه چې داوښ له جلب، عقل، عقا ل څخه ماخوذه ده.
نو د هذب دکلمې (ذ) په (د)بدل شو او دغه ابدال په عربي کښې ډير مثالونه لري لکه : هذم ، هدم، جدم، جذم دقطع په معنی (ه) په (همزه) بدله شوه او دا ابدال هم په عربي کښې متعارف دي لکه: اهل، آ ل، ماه، ماٴ او داسې نور...
نو هذب، هدب شو او هدب په ادب بدل شو.
ځينې وايي چې په يوناني ژبه کښې اديب هغه چاته ويل کيده چې خبرې به يې خوږې وې او دښه اواز او ښې نغمې خاوند به و. نو هرکله چې عربي او يوناني لغتونه يوله بله ګډشويدي دغه لغت هم له يوناني څخه اخستل شوی دی.
ځينې نور وايي چې ادب له (داٴب) څخه ما خوذ دی چې دعادت په معنی دی او دحا ل وشان په معنی هم ذکرشوی دی لکه : (کداٴب ا ل فرعون) مګر دغه راز اشتقاق په عربي کښې ډير نظاير نه لري.

دادب دکلمې تاريخ:

ځينې وايي چې داکلمه دجاهليت په زمانه او داسلام په ابتدا کښې نه وه ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کښې راغلې ده او نه په قران کښې شته بلکه لومړی ځل دا کلمه په دې نبوي حديث (ادبني ربی فاحس تاديبي) کښې ذکر شوېده (داحديث محدثينو په دغو الفاظو نه دی ضبط کړی) ځينې نور وايي چې داکلمه دجا هليت په زمانه کښې هم وه او داچې دهغه وخت په اشعارو او قرآن کريم کښې نشته ددې دليل نشي کيدای چې داکلمه په هغه وخت کښې هډو موجوده نه وه.
دوئ د خپلې مدعا دثبوت لپاره دادليل راوړي چې کوم وخت چې داکلمه په حديث او داصحابو يا دتابعينوپه اقوالوکښې راغله او هيچا يې دمعنی او مفهوم پوښتنه ونه کړه معلومه ده چې پخواهم وه او ارتجا لانه ده ويل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کښې هم ډېره راغلې ده او دجاهليت په وخت کښې هم (اکثم) بن صيفی دبني تميمو مشهور خطيب ذکر کړېده.

د ادب تعريف :

لغوي معنی خو يې تهذيب دی او څه شی چې له چاسره يا له کوم شي سره لايق اومناسب وي هم ادب ورته ويل کيږي لکه: دمجلس آداب دمعاشرت آداب او داسې نور......
اصطلاحاً ادب هغه پوهه ده چې انسان پخپله وينا او بيان کښې له خطا او غلطی ځخه ساتي، ځکه ادبي علوم هماغه علوم بلل کيږي چې د وينا ښه والی اوبدوالی، غلط اوصحيح، خوږوالی اوپيکه توب ښيي او په منثور او منظوم کلام کې د فصاحت او بلاغت لخوا بحث کوي.
د ادب په تعريف کښې ويل شوي دي چې ادب دښو الفاظو په وسيله دخپلو احساساتو او ادراکاتو يا دزړه دخبر و ښکاره کو ل او داوريدو نکو په ذهن کښې يې کښينول دي، يعنې ادب يوازې دافکارو او روحي حالاتو اظهار نه دی بلکه له يوه ذهنه بل ذهن ته انتقا ل اوابلاغ هم په کښې ملحو ظ دی.
داانتقا ل که په ښه ډو ل او مهارت سره وي چې هم په کښې ښه کلمات انتخاب شوی وي او هم دکلماتو دښه ترکيب او ښه استعما ل په لحاظ دفصاحت او بلاغت مراعات شوی وي ادب ورته ويل کيږي او که داسې نه وي نو عادي خبرې دي.

د ادب تقسيم:

ادب د خپل جو هري او ذاتي تقسيم په لحاظ دوه ډوله دی:
ادب محض، ادب مخلوط.
ادب محض هغه دی چې بې دبيان له لطف او خوږوالي ځخه او بې دبديع احساس له تحريکه بل مقصد اوبله غايه په کښې نه وي لکه ځيني عشقي غزلې چې درحمان بابا يا د حميد او خوشحا ل او نوروشاعرانو په ديوانو کښې ګورو يا ځيني منثور اشعار چې دطبيعي مناظرو يا احساساتو او عواطفو تمثيل په کښې وي.
مخلوط ادب ديته وايي چې يو اديب کوم تاريخي، علمي، اجتماعي مطلب په ادبي پيرايه کښې راوړي او ادبي رنګ ورکړي، نو دلته ادب واسطه ده او په لومړی صورت کښې غايه ده.
دلومړي قسم ادب په لحاظ د ادب موضوع شاعرانه احساسات او عواطف، روحی کيفيتونه، حسن او جما ل، دطبيعت ښکلي مظا هر او مناظر، نفسي اغيزې، قلبي تمايلات ګڼل کيږي. مګر دوهم قسم ادب هرڅه په غير کښې نيسي اوکيدای شي چې سړی ساينس اوتخنيکي يا رياضي مسايلو ته هم ادبي رنګ ورکړي او ادب په هرڅه کښې ګډ کاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر

ځوک وايي هغه موزون کلام دی چې دانسان په احساساتو اوعواطفو کښې تحريک پيداکوي، ځينې نوروايي هرکلام چې دغه کارکولی شي وزن او قافيه ولري او که نه هغه شعر دی.
ځوک بيا وايي چې نه هرڅه چې په زړه اثرکوي او په انسان کښې تعجب يا جوش اوجذبه پيداکوي هغه شعر دی، نو ددوئ په نظرکښې جها ن ټول شعر دی چې سرې يې داسمان په ستورو او شفق کښې، د ډکواو مستو سيندونو په ځپو، دګلونو او چمنونو په رنګ اوطراوت کښې دغرو په لوړو ځوکو، دابشارونو په مستۍ، دبلبلو په شور، دښکلو په ښايسته سترګو او نازنو کښې ګوري، نه يوازې دانه! دمهجورو او ارزومندو په اوسيلو، ددردمنوپه آه وفرياد ، دمظلومانو په ژړاکښې هم شعري کيفيت موجود دی.
له دغسې مختلفو تعريفونو څخه معلوميږي چې يو داسې کلام چې په زړه او احساس تاثير کوي او په کلاسيکي تعبير (بديعي احساسات په شور راولي) هغه خو ارو مروشعردی، نوکه ځينې نورشيان هم شعر وي وي به، مګر هغه شعر چې خلق پرې يو شاعر ستايي هغه همدغه شی دی اوپه الفاظو کښې ځای لري ددې شعر دعناصرو او اصلي اجزاؤ په باب کښې ډيرې خبرې شويدي چاپه شعرکښې وزن ډير مهم جز بللی دی او چا ادبي صنعتونو ته په ډير اعتناکتلي دي، پخوا به خلکو دغه شعري صنايع چې ځينې لفظي او ځينې معنوي دي دشعر په ماهيت او حقيقت کښې داخل ګڼل مګر اوسيني يې د شعر لباس او زيوربولي. همدغه سبب دی چې د پخوا وخت ادبي مبصرينو او منقدينو دغو صنعتو ته په اصلي نظرکتل اودشعر قيمت يې په همدغه معيار سنجاوه، ددوئ په نظرکښې به ښه شعر هماغه و، چې کوم معنوي صنعت به پکښې و لکه: صنعت طباق، صنعت مقابله، مراعات النظير، صنعت مشاکله، صنعت مزاوجه، صنعت ارصاد، صنعت عکس، صنعت رجوع صنعت توريه، صنعت استخدام، صنعت جمع، صنعت تفريق، صنعت جمع او تفريق، جمع او تقسيم، جمع اوتفريق وتقسيم، حسن تعليل، استتباع، اطراد، تعجب او داسې نور.....
يا به په کښې له لفظي صنا يعو کاراخستل شوی ؤ لکه : تجنيس ،قلب، اشتقاق، رد العجزعلی الصدر، ذوالقافيتين، متلون اوداسې نور........
مګراوس ځوک په دغه راز جامو او کالونه غوليږي اود شعر ناوې پخپله ګوري، په دې کښې څه شک نشته چې يو ښه لباس په هروخت کښې هرچاته ضروردی او بې لباسه شيان ښه نه ښکاره کيږي، مګرلباس په هروخت کښې تغير کوي او د زيب و زينت سامان وخت په وخت بل راز کيږي. کله خلک اوږدې جامې اغوندي کله لنډې يووخت بخۍ او چکنونه رواج وي بل وخت ساده لباس ښه ګڼل کيږي، کله په کالو کښې ډير افراط کيږي اوکله بيا هغه پايزيبونه او دسرو نتکۍ له رواجه ولويږي. شعر هم په دې وخت کښې خپل لباس او زيور له پخوانه بل راز کړی دی اوهغه ټول پخواني کالي نه اغوندي، که ځوک يې په ډيرزور اوتکلف ورواغوندي نو خلک يې نه خوښوي بلکه عيب يې ګڼي.
دغه اوسنۍ نظريه چې دشعرپه باب کښې پيداشوې اوشعر غيرله دغو ادبي صنايعو څخه يو بل معنوي شی بولي دپښتو په اشعارو کښې يې له پخوا نه تطبيق وينو او زمونږ ددې وخت ځينو ښاغلو اديبانو چې ددغه صنعتو لپاره په ډير تکليف يو يو بيت چېرته په ديو انونو کښې دمثا ل او نمونې په ډو ل پيداکړي داهماغه صنعتونه دي چې په غير قصدي او ارادي ډول په پښتو اشعارو کښې پيداشوي او څه ډيرزيات کوښښ ورپيسې نه دی شوی. يعنې پښتنو شاعرانو د خپل زړه، خپلو احساساتو او عواطفو ترجماني کوله او خپلې سندرې به يې ويلې نوکه به ځينې صنعتونه هم په کښې راغله راتله به، مګر دوی اصلي شی نه ګڼاه او همدغه شي ته يې شعرنه وايه بلکه دزيور او لباس په نظر يې ورته کتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره چې دا خبره په خوشبينۍ اومحض تعبيراتو حمل نشي شعر به د ځينو پښتنو شاعرانو په نظرکښې وښيو، چې دوی شعرته په کومه سترګه کتلي دي او د شعرماهيت دوی ته څنګه جلوه کړې ده؟

شعر دخوشحال خان په نظر کښې :

لکه غشي لره بويه تيرانداز

هسې شعر لره بويه سحر ساز

هميشه دزړه په لاس تله د وزن

زيات وکم له وزنه يوتوری غماز

په تورآس دحقيقت ناوي سپره کا

په سپين مخ پلونيولی دمجاز

سل جلوې سل کرشمې سل مکيزونه

په نظر کښې يې ښکاره دسترګو ناز

دصنعت زيورپه خورنګه وريوري

دتشبيه چندڼ چووه باندې طراز

دمضمون دنزاکت غمزه ورخخه

سرترپايه درست صورت سره يوراز

که په نظم کښې کارګه اوتپوس راوړي

هم دزړونو په ښکارګرځي لکه باز

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــــــي يــــــــوه وينـــــــا يــــــــي وكـــــــړه هوښـــــــيار هغـــــــه

عــــــــاقلان بــــــــه ويــــــــل كانـــــــــدى پــــــــه ايجــــــــاز

خوشحا ل په دې بيتوكښې كما ل كوي چې خپل اغاز په غشي اوتيراندازئ كـوي ځكه چې دشعرغشى هم په زړونو لګيږي او همدغه يې هدف دى، سحرويل ورته كه څه هم نوى تعبير نه دى مګر منلى او مسلمه خبره ده، داچې له وزنه يوزيات ياكم توري غماز بـولي ډيرښه خبره ده او له غمازنه ورته بله ښه كلمه نشوپيداوكولى، كه ووايـو چې د غمازكلمه به هيڅا دغسې په ځاى نه وي استعما ل كړى څه غلطه خبره به نه وي.

د خوشحا ل له دغه شعر څخه معلوميږي چې دى بې وزنه كلام ته شعر نه وايي، په دريم بيت كښې چې دحقيقت ناوې په تورآس سپروي اوپه سپين مخ بې دمجاز پلو نيسي څومره ښه تعبير دى ځكه چې حقيقت ومجاز علاوه په دغه مفهوم چې دبلاغت په فن كښې يې لري او ديوې كلمې استعما ل په موضوع له، معنى كښې حقيقت بـولي او په نـورو ځايو كښې يې مجاز ګڼي د تصرف او عرفان په لحاظ بله معنىٰ لري او نوركوايف په كښې ليده شي. په هرصورت موږويلى شو چې خوشحال بې حقيقته كلام ته شعرنه وايي اوبې دحقيقت له سپين مخه دمجاز ښايسته پلـواو رنګين پـوړنى هم څه اصلي غايه نه بولي.

د خوشحا ل په نظركښې شعريوه حقيقي ناوې ده چې هم سپين مخ لري هم مجاز ي پلو، چې له سلو جلوو سلو كرشمو مكيزونو سره يې په سترګو كښې هم نازشته او دصنعت څورنګه زيور وريورې دى.

وګورئ! چې خوشحا ل صنعت ته د زيور په سترګه ګوري او اصلي معشوقه يې نه ګڼي دمضمون دنزاكت غمزه هم بې له صنعته يوبل شى ګڼي او سر تر پايه دشعر په صورت كښې تناسب اويو راز والى غواړي بيانو وايي چې په دغسى نظم كښې كه كار كه او ټپوس راوړل شي هم داسې باز ورځنې جوړشي چې د زړونو ښكاركوي.

هو! دشعرله زړونو سره كاردى او د همدغه ښكارلپاره پيداشوى دى په دې بيت كښې علاوه په دې لطف چې له كارغه اوټپوس نه زره وړونكى باز جوړوي دا لطف هم شته چې دزړه دښكارپه يادلو سړي ته دخپلې اولې مسرى تيراندازي اوغشى هم يادوي، په وروستى بيت كښې چې ايجاز يوه شاعرانه او ادبي هوښياري بولي ښايي چې د خپل دغه شعر ايجاز او زياتو دلالتونوته به هم اشاره كوي چې څومره ښه مطالب يې په كښې ځاى كړى دى او په يوڅوبيتوكښې يې دومره څه ويلي دي چې يوه لويه مقاله ياپوه رساله ورځنې جوړيدى شي.

شعر د حميد په نظر كښې:

شــــــــــعرنه دى داخونـــــــــــاب دزخمـــــــــــــي زړه دى

يادســـــــتي وتلــــــــى دم لـــــــه خـــــــولې دمــــــــړه دى

يــــــا نغمـــــه دنــــــيم بســــــمل مرغــــــه دخــــــولې ده

يــــــا مجنـــــــون تــــــه معمــــــا ښــــــكلې ليلــــــى ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

یـــــــــا دوینـــــــــــــو اباســـــــــــیندوهلی مــــــــــــوج دی

یالـــــــــه ښـــــــاره دحیــــــــــرت وتلـــــــــی فـــــــوج دی

دلته که څه هم حمید په ظاهره کښې وایي چې شعرنه دی مګر مطلب یې دادی چې همدغه شی شعردی اوپه دې درې بیتوکښې دی خپله نظریه دشعر په باب کښې پوره ښکاره کوي. که څوک دا بیتونه په دقت وګوري هغه پو هیږي چې حمید شعرته څه وایي او شعر دده په نظریه کښې څنګه ښکاره شوی دی؟ (ددی بیتو مورد په خاص وي مګر حکم یې عام دی) دی وایي شعر یاد زخمي زړه خوناب دی یا هغه وروستی دم دی چې له صورت او کالبوت څخه په ډیر حسرت وتلی وي او ډیري ارزوګاني پرې ایښې وي یا دعشق دنیم بسمل مرغه یا مجنون ته دلیلی معما ده یا دوینو د جوش موج یایو عالم حیرت دی چې دی ورته فوج وایي اود حیرت له ښاره یې راوتلی ګڼي.
د حمید زیات مهارت په دی کښې دی چې دشعرپه تعریف کښې یوعالم تر دد ښکاره کوي او سړی پوهوي چې شعر پیژندل څه اسانه کارنه دی. دا آسانه خبره ده چې سړی ووایي شعر دانسان بدیعي احساسات خو ځوي مګر که پوښتنه وشي چې څنګه اوپه څه راز، اوشعر دومره اغیزه له کومه کړه؟ نو خبره ډیره ګرانیږي او د حمید غونډې یو موشګاف بویه چې داځواب ووایي او دشعر په معرفي کښې دشعر دتاثیر علت او سبب هم بیان کړي.
دحمید دغه تعریف چې دشعر لپاره شاعرانه تعریف دی، مور دې ته ملتفت کوي چې شعر یو درد اواحساس، یودعشق اوجما ل پیغام، دیوه هیجان او اعجاب اوتحیر موج او فوج دی چې په الفاظو او کلماتو کښې یې ګورو.

شعر دشیدا په نظر کښې:

مضـــــــــمون دشــــــــعر لکـــــــــه پیکـــــــــــردی

رنګـــــــین الفـــــاظ یـــــــې رخـــــت وزیـــــــوردی

ورتـــــــــــــه ضـــــــــــــرور دي دا دواړه خیـــــــــــزه

پیکرکـــــــــــه هـــــــــر خودلربـــــــــا تـــــــــردی

شیدا هم په شعرکښې پیکراوزیور سره بیل کړی دی او داسې نه کوي چې یوازې رنګینو الفاظو ته شعر ووایي اوشاعري په الفاظو کښې ولټوي مګرپې رخت و زیوره پیکر هم نه خوښوي اوپه دې ضرورت اقرار کوي. که رښتیا ووایو له دغه ضرورته هیڅوک سترګې نشي پټولی او رنګین الفاظ دا حق لري چې رخت و زیور یې وبولو ځکه چې دالفاظو تاثیر یوه منلې خبره ده او هرڅوک پوهیږي چې ادبي کلمات په هر چا او هرځای کښې قوي حاکمیت لري.
ډیر شعرونه شته چې یومضمون په کښې راغلی دی او دتوارد په اثرکښې هغه څه چې یوه شاعر ویلي بل هم ویلي دي مګر دیوه الفاظ شاعرانه دي اودبل نه دي ځکه دیوه شعرښه ګڼل کیږي او د بل هغومره نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر دعلیخان په نظر کښې:

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه یې اغوندي انسان ګاهې سبوع

عنوانات دي دا ابیات معنون حکم

ښه بد ګوره دمحمول او د موضوع

دعلیخان له دې دوه بیتو معلومیږي چې دی منظوم الفاظ شعرګڼي او وايي چې شعریو لباس دی چې کله به یې ښه سړی اغوندي اوکله بد، یعني دی لکه خوشحا ل او شیدا شعر یوپیکرنه بولي چې لباس ته محتاج وي بلکه لباس یې ګڼي چې کله یوه ښه شي او کله بدشي ته په غاړه کیږي، دعلیخان نظریه هم دشعرپه نسبت لکه دپخوانیو نظریه داسې ده اوس هم ځینې کسان شته چې وايي شعریو ښایسته لوښی دی چې کله په کښې دوا او کله پکښې زهرلویږي یاشعر یو زیوردی چې کله ښې ښځې اوکله بدې ته په غاړه کیږي (۱)
مګر دعلیخان په نظریه کښې یوشی شته چې دی یې دې خبرې ته اړکړی دی چې شعرته لباس ووايي، هغه شی دادی چې علیخان له ځینو داسې ملایانو سره خبرې کوی چې هغوی شعر ممنوع ګڼي نودی مجبور دی چې شعرته نه ثواب او نه عذاب ووايي بلکه ثوب یې وبولي اود شعر لمنه د دوی له لاسه خلاصه کړي، د همدې لامله ددغو بیتواغاز هم په دی ډول کوي:

عالمان شعر په خه ګڼي ممنوع

ډیر ابیات له آنحضرته دي مسموع

عذاب نه دی نه ثواب شعر خو ثوب دی

ګاه یې اغوندي انسان ګاهې سبوع

که چیرې علیخان بې ددغسې کوم عامله د شعر حقیقت بیانولی یا چارینه پوښتنه کړی وای چې شعر څه شی دی؟ یقین دی چې شعر به یې تش لستونی نه وګڼلی ځکه چې علیخان کوم داسې شاعرنه دی چې دشعر حقیقت او معنویت ته نه وي پریوتلی او محض منظوم الفاظ ورته شعر ښکاره شوی وي. که څوک دده دیوان وګوري او د ده شعرونه له نظره تیرکړي یقین به وکړي چې دغه راز مفکوره او دی ډیر سره لرې دي. مګر خبرې د اقتضاآتو تابع دي کله چې د سړي مطلب په یوه شي کښې بل شانته وي نظریه یې هم بل راز شي.

---

(۱)پدې باب په بله ډیوه کې یومضمون شته چې دلته یې بیانه رانقلوم .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا چې دشعراو ادب په مقام کښې لوړ ځای لري اوسړی یقین کولی شي چې دده له نظره دشعر حقیقت پټ نه دی پاته، خوماته یې په دیوان کښې کوم شعر مخې ته نه دی راغلی چې ده د شعر په نسبت خپله نظریه په کښې ښکاره کړی وي او موږ پوه شو چې شعر دده په نظرکښې څه راز و؟ مګرچې دشعر رنګ وصورت ته یې ګورو اودا هم په نظر کښې نیسو چې دی خپل شعر په ساده انشأ اوسوزان شعر ستایي پو هیږو چې دی په شعرکښې معنوي حقیقت اوسوز خوښوي او ساده جما ل ورته ښه ښکاره کیږي.

په ژوندکښې دشعر اوادب اغیزه

که ژوند او حیات ته ښه ځیرشو اودانسانانو کامیابی اوناکامي په نظرکښې ونیسو، دبدبختیو اونیکبختیو په پټوپټو سببونو پسې سترګې وغړوو پو هیږو چې ادب او ادبي رجا ل په دنیاکښې موفق دي اوژوند دادب په ارابو روان دی. هغه اشخاص چې په جامعه کښې مقبول او هغه کسان چې په بدنظرکتل کیږي په عقل او فکر، عمل او کردار کښې به یې لږ فرق وي مګر په ادبي لحاظ به ډیر تفاوت لري.

داچې له یو ه بل نه اورو فلانکی په خبره پوهیږي یادښه سلوک خاوند دی، فلانی سړیتوب لري، ددې ټولو خبرو رجع د هغه ادبي حیثیت اوشخصیت ته وي او د هغه له ادبي اوصافو څخه مختلف تعبیرونه دي.

که سړی داشخاصو شخصیت تحلیل کړي او هغه ټو ل صفتونه چې د اشخاصو شخصیت ترې نه تشکیلیږي تجزیه کاندي هیڅ شک نشته چې ادبي خصایص او ممیزات په کښې ستره برخه لري او داجتماعي سعادت او شقاوت سرپه همدغه ځای کښی دی. دلته تاسې د ځینو بدبختوشاعرانو حا ل اوحیات په نظرکښې مه نیسئ ځکه چې دوی د هغو ادباؤ په نسبت چې له مواقعو نه په خورو خبرو، ظرافتو نو او لطایفو، ادبي حکایاتو او اشعارو استفادې کوي خور ا لږ د ي اوهیڅ په حساب کښې نه راځي.

دلته غرض له ادب او ادباؤ څخه یواځې شعر اوشاعران نه دي بلکه هغه اشخاص دي چې دوخت او حا ل له مقتضا سره سم له خپل ادبي اقتدار، له خپلو اوضاعو او حرکاتو، له خپلو خبرو او اظهاراتو کار اخیستلی شي اوکله کله مناسب بیتونه هم په ځینو مواردو کښې ویلی شی نو ددغه راز تطبیقي ادب خاوندان که څه هم بیسواده وي او څه نه شي لیکلی ادبي رجا ل او د ادب خاوندان بلل کیږي، دغه راز ادبا تاسې د شعراؤ په تذکرو او جرایدو یامجلو کښې مه لټوئ بلکه په مجلسو او محافلو لارو او کوڅو، کوروکلي کښې یې وګورئ چې څومره ډیراو څومره موفق دي.

که چیرې شعر و ادب یوه وبولو او شاعرانو ته ددغې ډیوې سوي پتنګان وواېو، ویلی یې شو مګر کوم اشخاص چې ددغې ډیوې په رڼا کښې ناست دي، او ادبي محفل یې جوړکړی کله دشمع په نسبت اوکله دپتنګ په نسبت ښه ښه بیتونه وایي او په مخکښې ورته کتاب وکباب دواړه ایښي وي دا هماغه ادبا دي چې له شعراو ادبه ګټه او استفاده کوي.

هرچاته به پخپل کوروکلي کښې ځینې کسان معلوم وي چې هغوئ په خلقو کښې نفوذ او تاثیر لري او دغه نفوذ د دوی له ادبي اقتداره پیداشوی وي څوک چې له خلقو سره په خوره ژبه خبرې کوي، پخپل مقصد اومطلب هر څوک ښه پوهولی شي.

د خپلې مدعا لپاره ادبي دلایل چې په عامه طبقه بلکه په خواصو هم ډیر تاثیر لري پیداکولی شي هغه هرګوره په جامعه کښې مقبولیت لري او په ادبي مهارت باندې عزت، ثروت، شخصیت، ښه شهرت، هرڅه ګټلی شي ځکه چې ادب زموږ په ژونداو حیات حاکمیت لري او په دغو خورو پسې هر څوک هڅه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې موږ خپه یواو خپګان راپیښ شوی وي، یاکوم مصیبت اوبد بختي راغلی وي نو په ادبي ویناؤ خپله تسلي کوو او په شعرونو خپل غم غلطوو ، په دغسی احوالو کښې که په یو داسې صحبت او مجلس کښې ګډون وکړو چې هلته لطایف او ظرافتونه وي یاڅوک دغم او مصیبت، صبرو استقامت په نسبت شعرونه وایي او راز راز حکایتونه کوي ضرور هغه پخوانی حا ل نه پاته کیږي اوپه وضعیت کښې تغییر راځي که چیرې کوم دښادۍ مجلس وي او ددوه تنو دپخلا کولو او نژدې کولو دپاره کوم مجلس منعقد شوی وي هلته هم ادبي منطق اوادبي استدلال دخوشالۍ شعرونه ډیر کارکوي، که ددوه تنو څه جګړه او دعوه وي نوهم په ادبي براهینو او شواهدو ښې ښې فیصلې کیږي. دغه راز حیاتي جریانات چې په نظر کښې ونیسو ویلی شو چې ادب زموږ هغه ملګری دی چې په غم او ښادۍ کښې راسره دی او یوه خوږه یارانه راسره لري. کله چې تیاره او تورتم له هرې خوا زموږ په ژوند احاطه وکړي او دعلم وعقل رڼا مغلوبه شي همدغه ادب دی چې د امید کړکۍ راته خلاصوي او د رڼا زیری راکوي په همدغو مره وینا هم دادب تعریف نه تماميږي باید ووایو چې ادب په جګړواو دعوو کښې شاهداو حکم هم دی ځکه چې په اکثرو مجالسو کښې چې یو ه خبره دڅو تنو په قضاوت فیصله کیږي هلته ادب اوادبي اقتدار ډیر ډیر کومکونه کوي که خبره دوایرو ته ولاړه شي په هغه ځای کښې هم ادب لارلري او هرڅوک یې له تاثیر لاندې راځي. له دغسې محالفو او مجالسو چې تیرشو او خرابات ته ننوزو هلته هم دغه دیوهانو او صوفیانو اشنا (شعروادب) له رندانو سره ډیرې پټې اوښکاره خبرې لري اوپوره محرم معلوميږي مګر عجیبه لاداده چې دغه د بزم او بزمیانو همنشین دخطابو په ممبرونو هم دریږي او په مکتبو او مدرسو کښې داخلاقو درس هم ورکوي . کله چې دوطن اوملیت دناموس ساتلو وخت راشي بیا داسې سندرې وایي چې دتوریالیو او ننګیالو وینې په جوش راځي او ځانونه اورته غورځوي دا ځکه چې شعرو ادب دحیات په هره خواکښې کارلري اوحصر و اختصاص نه قبلوي، هرشاعر چې ګوری په یوه شعر کښې به ځان یوراز ښیي اوپه بل کښې به بل شان معلوميږي. همدغه سبب دی چې ځینې کسان دشاعر معنی په (متلون المزاج) باندې کوي او وایي چې شاعر هغه څو ک دی چې دخپلو احساساتو تابع وي او هرڅه یې چې په زړه وګرځي هغه وایي.

رښتیا وایي شاعران خپل احساسات اوعواطف نه شي پټولی او ارومرو یې خلکو ته په شعر کښې ښکاره کوي مګر داتعریف یوازې دشاعردپاره نه دی او هرانسان همدغسې شی دی هرڅوک چې تاسې ګورئ دخپل احساساتو لږ او ډیر تابع دی ا و له خپل زړه څخه ترجماني کوي خو دنورو خلکو خبرې باد وړي او دشاعرپاتې کیږي ځکه دمزاج په تلون یوازې دی یادیږي اوبل چاته څوک ګوته نه نیسي. که چیرې همدغه سړی چې شاعر په دغه صفت پیژني خپل ځانته وګوري او هیرزړی نه وي پوه به شي چې انسان په ټولو اوقاتو کښې یو راز نه وي او په ډیرو شیانو کښې یې فکر یو راز او بل راز کیږي ډیرځله په کوم مجلس کښې په کومه موضوع بحث کیږي او راز راز مختلف ومخالف نظریات او دلیلونه راوړل کیږي چې د اکثرو اشخاصو فکرونه هم ورسره اوړي را اوړي او خیالونه بل راز کیږي. ډیر اشخاص شته چې یوه ورځ یوه سړي ته ښه وایي بله ورځ یې بدبولي، یووخت دیوې مفکورې طرفداروي بل وخت دبلې کله چې څوک دده احساسات او جذبات راویښ کړي بل شان شي چې په طبعیي احوالو کښې هغسې نه وي له ځانه سره یو ډول فکر کوي او په جمیعت کښې بل ډول، دیوه کتاب اوبل کتاب په کتلو ډیر فرق په کښې راځي اوواقعات وحوادث بیخې بل شی ورځنې جوړوي نوکه څوک خپل نفسي احوا ل او روحي کیفیات په نظرکښې ونیسي ارومرو به اقرارو کړي چې زه پرون بل څوک وم نن بل څوک یم سبابه بل څوک شم، په محراب وممبر کښې یو راز جلوې کوم اوپه کور وخلوت کښې بل شان کارونه لرم. نو دا خوی یوازې دشاعر نه دی دډیرو دی. هرانسان کله له دنیانه مرورشي اواخرت په خوب ویني کله بیا ددنیا یوه شیبه عیش اوعشرت له جنتونو سره نه برابر وي.

انسان په ډیرو احوالو کښې داحساسي اوادبي اغیزو تابع وي اوکله له تعقل او تفکر څخه کار اخلي ځکه چې ژوندون داکثریت په اعتبار ادبي دی نه عقلاني، ادب او احساس دزماني اومکاني اغیزو او حواد ثو له تاثیر لاندې وي او تعقل هم دغو اغیزو اوتاثیراتو ته غاړه ایښي ده نو هر کله چې ژوند دمختلفو احوالو نوم دی اوشعر دشاعر د ژوندون هنداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ضرور به کله اخلاقي کيږي او کله به عشقي رنګ پيدا کوي. يووخت به پکښې دننګ وغيرت خبرې وي بل وخت به ننګ وغيرت په ډېرو و لي، نو هيڅ تعجب نشته که خوشحا ل خان يو وخت وايي:

مــــخ دهغــــو تورشـــــه چـــــې يـــــې مينـــــې نفســـــاني دي
يــــــوه مينـــــه بـــــاقي ده نــــــورې کـــــل مينـــــې فـــــاني دي
مکـــــږه دنفــــس نغوتــــه د هـــــوا پــــه لـــــورې مــــه ځـــــه
واړه دنفـــــس چـــــارې شــــــيطاني ، نـــــــه رحمــــــاني دي
کردبـــــدو مکــــــږه بــــــدکاران دبــــــدو کرکـــــا
هرچـــــې نيکوکـــــار دي دنيکـــــې پـــــه د هقـــــاني دي

وخــــــورې خملـــــې پـــــاځې نـــــه دې فکرنـــــه دې ذکـــــر
تـــــه ځـــــه ســـــړی نـــــه يــــې دا خويونــــه حيـــــواني دي
مــــه اوســــه بــــې ذکــــره هميشـــــه اوســـــه پـــــه فکـــــر
ذکــــــر فکـــــــر واړه دزړه کــــــاردی روحــــــاني دي
ډيــــر خلــــق نــــاپوه دي چــــې يــــې ډارنـــه شــــي لــــه مرګــــه
خانـــــدي هوســـــيږي پـــــه ځـــــه خــــوښ پـــــه نـــــاداني دي

همدغه واعظ په بل وخت کښې د نفساني مينو او خواهشاتو له اثرلاندې راځي او په ښکاره ناری وهي چې خوله يې راکړه.
ياوايي:

مســـت يـــم مــی پرســـت يـــم هميشـــه ايـــاغ پـــه دســـت يـــم

يوســــاعت چــــې ځــــي راباننـــدې غـــم دی بــــې اياغـــه

تـــــل هــــــوا هــــــوس کـــــړه تـــــر اولـــــه يوپـــــه لـــــس کـــــړه

ســــتا لـــــه غمــــه ځــــه دي کــــه زه ولاړم لــــه فراغـــه

مګرپه دې ويلوېې هم تنده نه ماتيږي اوپه ډيرو صريحو الفاظو د هغه جهان سفر هم قبلوي خودلاس برېدو خبره ده نوهر کله چې انسان همدغسې شی دی چې کله طاعت کوي کله ګناه اوهيڅ انسان داسې نه شي کيدای چې دنفس له خواهشاتو چورلاس واخلي ياشپه او ورځ په لهو و لعب مصروف شي او هيڅکله ورته دمړينې فکر پيدانه شي، شعر هم نه بشپړه اخلاقي کيږي او نه بيخې شهواني کيدی شي نوکه خوک په دې باب کښې شاعر ملامتوي بايد مطلق انسان ملامت کړي چې ولې کله داسې اوکله هغسې وي ياپه بل عبارت هم داکوي هم هغه که چيرې شاعر هم دنورو غوندې ټګ يا هوښيار شي چې دزړه خبرې اوخپل تمايل پټ کړي ژوند يې يو راز او نغمه يې بل رازوي په شعرکښې به هرګوره دغه خونداو کيف پاته نه شي ځکه چې شعر خو د همدې لامله په زړونو تاثير کوي چې د زړه خبرې دي او له حيات سره موافقت لري په همدغه وجه شعر او ادب دتاثير او اغيزې په لحاظ له علم او فلسفې نه ميدان وړی دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه کسان چې ادبي اوخطابي اقتدار لري او دخپل ادبي استدلال اوادبي سحر په اثر دخلقو په احساساتو لوبې کوي په هغوکسانو غلبه مومي چې دخلکو عقلي اقناع ته توجه لري او له علمي براهینو کاراخلي دهمدې لامله داجتماعیاتو یو لوی عالم، ګوستاولوبون وایي:

که غواړې چې یو جمعیت له خپل تاثیرلاندې راولې نو هرځه چې ورته وایې په تاکیدي ډول یې وایه او په ډیر حرارت یې مکرر کوه؛ صحیح براهین اومثبت حقایق پریږده او له علمي او منطقي جد ول څخه کارمه اخله، له هغو حرکاتو اوتمثیلونو ډیر کاراخله چې حواس له تاثیرلاندې راولي. مجازي عبارات، جالب نظر تشبیهات، ساحرانه کلمات لکه حریت، وطن، وروروولي، علم، حقیقت، مساوات ډیر ډیر وایه؛ پخپلو خبروکښې د خلقو خواهشات له نظر لاندې نیسه نه عقلونه.

دګوستاولوبون له دې ځو خبرو به معلومه شوی وي چې دادب تاثیربه خلقو باندې له علم او تعقل نه زیات دی اوصحیح براهین یامثبت حقایق دومره اثرنه لري لکه چې مجازي عبارات او جالب نظرتشبیهات یې لري.

که موږ پخپله هم په حیات کښې دقت وکړو راته معلومیږي چې ادبي تعبیرات اوادبي براهین په رښتیا ډیرقوي دي او دغه راز ادبي ر جا ل چې لکه ګوستا لوبون د جمعیتو نو دمتاثرکولو په چل پوه شوي دي او د خپلې وینا په ادبي جاذبه یا د خپلو اوضاعو او حرکاتو په مرسته په خلکو تاثیر اچولی شي هغه که لیکونکی وي او که نه وي، پخپله شعر وایي او که دنورو له اشعاروکار اخلي په جامعه کې نفوذ پیداکوي اوله علمي او عملي رجالو څخه بر کښیني.

دغه راز اشخاص چې مثالونو ښودلو ته یې ضرورت نشته پریږدئ او یوازې هغه شاعران په نظرکښې ونیسئ، چې پخپلو اشعارو یې له پادشاهانو او لو یو خلقو څخه ډیر انعامونه اخستي دي او ډیر قدرونه یې لیدلي دي. د دوی شمیر هم دومره زیات دی چې لکه خزانۀ عامره یولوی کتاب پرې ډک دی اوځوتنه یې دلته یادوو:

امیرخسرو: دې شاعر له ډیرو پادشاهانو او لویو خلکو څخه بخششونه لیدلي چې دښولو بیان او ردیري. یوه صله یې چې له سلطان قطب الدین څخه اخستی ده هغه د یوه هاتي (فیل) په تول سره او سپین وو.

فرخي سیستاني: په یوه قصیده له امیرابوا لمظفر ناصرالدین طغاني څخه چې دبلخ حاکم و، دوه ځلوېښت اسونه په جایزه کښې واخیستل.

فطرتي کشمیري: په دوه بیتوله اکبر پادشاه څخه دوولس زره روپۍ انعام واخیست.

سید ذوالفقار شرواني ته په یوه مدحیه قصیده یوه وزیر ۷ خرواره وریښم ورکړه.

دانشي مشهدي ته شهزاد ه داراشکوه په دې یوه بیت:

تاک راسرسبزکن ای ابرنیسان دربهار
قطره تامی میتواندشد چراګوهر شود

یولک روپۍ وبخښلې.

حیاتي کاشي: ده ته جهانګیرپادشاه دتغلق نامې په یوه مبحث باندې دده په تول سره او سپین ورکړه.

ارزقی وایي: چې طغانشاه سلجوقي کومه ورځ د تختۀ نرد لوبه کوله مګرلوبه یې ښه نه وه او ده ته دومره قهر ورغلی و چې هرساعت به یې توري ته لاس کاوه او دمجلس خلق ډیرپه ویره کښې وو په دې وخت کښې ارزقي یوه رباعي وویله چې دده له لوبې یې دحسن تعلیل په ډول ښه تعبیروکړ او دی پرې دومره خوشحاله شو چې پنځه سوه طلا یې وروبخښلې اولوبه کوونکي هم له خطره خلاص شول، رباعی داده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

گرشـــــاه ســــه شـــش خواســـت ســـه یـــک نقشـــی فتـــاد

تـــــــوطن نبـــــــری کــــــــه کعبتــــــین داد نـــــداد

شـــــش چـــــون نگریســـــت حشـــــمت حضـــــرت شـــــاه

از حشـــــــــمت شـــــــــاه روی برخـــــــاک نهـــــــاد

په دې رباعی کښې نه کومه فلسفه شته نه څه علم، فقط همدومره خبره ده چې طغانشاه کعبتین غورځوي چې شپږ خاله راووزي مګرتقدیر داسې پېښوي چې دشپږو خالو مخ د ځمکې لورته کیږي او درې خاله راوزي، څه چې پادشاه غوارې هغسې نه کیږي ځکه ده ته قهر ورځي او وضعیت یې بل راز کیږي ارزقي په دغه وخت کښې وایي هغه شپږ خاله چې شاه یې غوارې دشاه له هیبته مخ په خاورو ږدي او دده د حشمت احترام کوي، پادشاه لکه چې په هیڅ خپه شوی و، دغسې په هیڅ او خوشې خبره خوشحالیږي او هغه لاس چې توري ته یې وور بخشش ته یې اوږدوي.
دې خبرې ته څه ډیر تعجب مه کوئ انسان په همدغسې خبرو یو راز او بل راز کیږي اوادب دغسې ډیرې اغیزې لري. سلطان محمود هم کوم وخت په بل حا ل کښې و، او دایاز دڅڼو لنډولو حکم یې صادرکړ، چې دهغه څڼې لنډې شوې پخپل حکم ورته پښیما نتیا پیداشوه چې دا مې څه وکړه؟ او څه رانه وشوه؟ سلطان که څه هم ډیر ډیر کارونه کولی شو مګر هغه څڼې یې په هغه ساعت نه شوې اوږدولی او حسن و جما ل یې بیرته ژرنه شو راګرځولی، داپښیماني ورو ورو زیاتیده او دی یې دې حدته ورساوه چې په مجلس کښې هیڅا خبرې نه شوې کولی. پوهان او هوښیاران حیران وو چې څه وکړي، عقل او منطق په دې وخت کښې څه کارنه شوکولی او داغم یې له شعره په بل شی نه سړیده. دډولو سترګې عنصري ته اوښتې اوهغه څه چې په سلطانانو هم اثر او غلبه لري دعنصري په برخه وه، نو هغه راغی او داریاعی یې وویله:

ګرعیـــــــب ســـــــر زلــــــف بــــــت از کاســـــــتن اســـــــت

چـــــــي جــــــای بغــــــم نشســـــــتن وخاســـــــتن اســـــــت

وقــــــت طـــــــرب ونشــــــاط ومــــــی خواســـــــتن اســـــــت

کاراســـــــــتن ســـــــــرو زپیــــــــر اســـــــــتن اســــــــت

ددې رباعی په ویلو غم ورک شو او خوشحالي راغله سلطان دعنصري خوله درې ځله له جواهرو ډکه کړه. که څوک دې رباعي ته دکوم حقیقت یاد تعقل په سترګه ګوري هیڅ به په نظر ورشي او وایي به چې په دې کښې نوڅه دي؟ مګر دا هم دشعر لوی قوت دی چې هیڅ په کښې نه وي هم یولوی سلطان له خپل اثر لاندې راولي او په ډیر وجواهرو ځان خرڅوي.
دیوه بل پادشاه نقل کوي چې خپلې عملې ته یې وویل:

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبابه فلانکي ځای ته دښکارلپاره ځو مګر هرڅوک که دمخه تللی و سريې دو هلو دی، سبا چې پادشاه له خپلې عملې سره روان شوګوري چې يوسړی دمخه روان دی او ښکارته ځي پادشاه په ډېر قهر وويل ته نه يې خبر چې ماپرون څه ويلي وو اوستا سزا څه ده؟ سړی شاعرو اوپوه شو چې بې له شعره بل هيڅوک دپادشاهانو د قهر وعتاب ځواب نه شي ويلی نوېې دابيت ووايه:

مـــــــــن آن ســـــــــتارهٔ صـــــــــبحم کـــــــــه از طريـــــــــق ادب

هميشـــــــــــه پيشـــــــــــرو آفتـــــــــاب مـــــــــــی باشـــــــــم

دابيت نه ؤيخي اوبه وي چې د قهر و غضب په اور تويې شوې اوعتاب په لطف ومرحمت بدل شو.
دغه راز ادبي اغيزې اوس هم شته مګر په بل رنګ، اوس هم که څوک چا ته په دغسې خبرو سمدلاسه جواهراو طلا نه ورکوي نو په زړه کښې خو ځای ورکوي او څوورځې پس يې په غير مستقيم ډو ل تاثيرات ځرګنديږي. اوس هم موږ ملتفت نه يو کنه هر څوک تريوه حده د خوږو خبرو او ادبي تعبيراتو له اثرلاندې راځي او ددغسې کسانو قدر کوي.
يوه ورځ چا حکايت کاوه چې زه وروسته له څه موډې مسافرت نه خپل کوروکلي ته راغلم او تقديراً په دواړو ستړګو غومبسو وچيچلم نو څوک به چې ليدو ته راتله ورته به ويل کيده چې صحت يې ښه نه دی او دراتلو ياکښينا ستلو توان يې نشته، بله ورځ يو آشنا راغی چې دخواږه صحبت خاوند و او دهغه دخوږو خبرو خاطرات مانه وو هير کړي.
نوهر څه مې چې وکړه دهغه له صحبته مې زړه صبر نه شو کړای او په پټو سترګو يې مجلس ته ورغلم. هغه چې زه په دې حا ل وليدم راته يې وويل: ډېره موده نه وې راغلی ددې ځای غومبسې هم درپسې خپه شوې وې او په سترګو يې ښکل کړې! که سړی فکر وکړي دا خبره کوم حقيقت نه لري اونه دغومبسو له زړونه څوک خبر دی چې موږ ولې چيچي، اود څه دپاره داکارکوي؟ مګر ادبي تعبيرات که څه هم واقعيت په کښې نه وي خواثريه کښې وي او ويلی شو چې ددغه سړي ليده به هم په دغسې حا ل کښې د همدغه راز خبرو په اثرکښې وو او په حقيقت کښې همدغه خبره دليدو واسطه شوه.
دې راز خبروته بايدسړی په بې اعتنايي ونه ګوري ځکه چې موږ هريوبه مجلسونو کښې په همدغسې خبروهم خوشحاليږو او هم قانع کيږو چې که څوک ورته دعلم او علمي استدلال په عينکوګوري دقناعت وړبه نه وي مګر څوک په کښې له قضاوت او حکمت نه کارنه اخلي اوبه پټو سترګو يې مني.
مشهوره ده چې کو م وخت شيخ بوعلي سينا دبوسعيد ابوالخير په مجلس کښې ناست و او څوک راغی چې سرمې خوږيږي، هغه يې په دملو شروع وکړه بوعلي سيناپه خنداشو، بوسعيد ابوالخير ترې پوښتنه وکړه چې ولې خاندې؟ ده وويل چې دسردرد ښايي چې دصفر اپه اثروي نودم يې څه چاره کولی شي؟ سعيدابولخير ورته يوه سخته خبره له خولې وايسته چې شيخ ډيرخپه اومتاثر شواو بيايې ورته وويل په تاغونډې يو لوی حکيم باندې يوه ادنی کلمه دومره تاثير کوي نو په دې سړي به ولې اسما الله اثرنه کوي شيخ چوپ شه او ددې خبرې په جواب کښې يې هيڅ ونه شوويلی سړی چې دبوسعيد ابوالخير په خبره کښې غورکوي پوهيږي چې ده له ادبي استدلال څخه کار اخستی مګربوعلي غونډې يولوی سړی پرې قانع شوی او دسعيد ابوالخير په نسبت يې ويلي دي: هغه څه چې زه پرې پوهيږم دی يې ويني.
په دې کښې څه شک نشته چې دمونه ډېر تاثيرلري او ډېر خلق پرې سمدلاسه جوړيږي مګردغه دليل دعلم ومنطق په لحاظ دبحث ډېر مجا ل لري خوادبي دلايل بې بحثه منل کيږي او هغه جدل چې په علمي براهينو کښې کيږي دلته نه کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خطابي مقام دامتياز پيداکړی چې څوک به يې دخبرو ترديد نه کوي او هر څه به يې اوري په شعر او ادب کښې ډيرې خبرې شته چې څوک يې دعلم ومنطق له مخې اثبات نه شي کولی مګر ددې لامله چې منکر اومعترض نه لري نو سړی ورته مسلمات ويلی شي.

درحمان بابا دابيت:

بـــــادچې ســــــتا پـــــه زلفـــو بانـــــدی نيــــت دپريشـــــانی کـــــړ

ځکـــــــه يـــــــې ګردونـــــــه دجهـــــــان واړه پـــــــه ســـــــردي

دواقعيت او حقيقت په لحاظ هماغسې خبره ده لکه دغومبسو چيچلو په نسبت چې د مخه تيره شوه ځکه چې دلته هم د باد په سر د جهان ګردونه کيدل ددې دپاره چې زلفې پريشانوي دشاعر يو تصوردی چې دی به يې هم په زړه کښې نه مني مګر درحمان بابا ديوان به په زرهاو تنو لوستی وي او هيڅ فکربه ورته ددې خبرې په ترديد کښې نه وي پيداشوی ځکه چې ادبي لذت يې سړی دغسې سوداګانوته نه پريږدي. په يوه بيت کښې خوشحا ل خان ختک هم خپلې معشوقې ته وايي:

پــــــــه مــــــــلال کاتــــــــه عاشــــــــقان وژنــــــــې

ســـــــتا پـــــــه ســــــترګو کښــــــې چــــــړې دي دقصـــــاب

مګر هيڅوک نه وايي چې په سترګوکښې خو چړې نه ځائيږي او که په سترګو کښې چړې وي نو چې عاشقان وژني خوسترګې به هم ړندی کړي، دابيت سره له دغه اعتراض چې هيڅوک يې نه شي کولی او نه يې کوي په اوريدونکو تاثير کوي او دانتخاب وړ ورته ښکاري. ددې سبب همدادی چې شعرو ادب بيل ځای لري او څوک ورته په هغه سترګه نه ګوري چې نورو خبروته ګوري.
په شعرکښې لکه چې خوشحا ل ويلي:

کــــــه پــــــه نظــــــم کښـــــې کارګـــــه اوتپـــــوس راوړې

هـــــم دزړونـــــو پـــــه ښـــــکارګرځي لکـــــه بــــــاز

تپوسان او کارغان دبازانو کارکوي بلکه باز زرونه نه شي وړلی او دو ی زرونه وړي.
په کومو خبرو کښې چې دادب مالکه ګډه شي هغه په هر چاااثر کوي او هرڅوک يې خوښوي. وايي چې د(هارون الرشيد) دوه زامن وو، چې يوپرې ډيرګران و اوبل لږ، چارو ځنې دسبب اوعلت پوښتنه وکړه، پادشاه دهغه مخکښې خپل نا ګران زوی راوغوښت، هلته څوداني مسواکونه هم پراته وو، نو خپل دغه زوی ته يې وويل چې داڅه دي؟
هغه وويل:
((مساويک)) يعني مسواکونه، دی يې رخصت کړاو خپل ګران زوی يې راوباله له هغه نه يې چې تپوس وکړ هغه دا جمع استعما ل نه کړه ځکه چې دې جملې سره يې التباس درلود چې سړی چاته په عربي ووايي چې ستا مساوي يعني کاف په کښې خطابي شي او اضافي ترکيب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو خپل مقصد یې په بل راز اداکړ او ویې ویل چې مفرد یې مسواک دی پادشاه هغه سړی ته وویل چې اوس خوبه ددواړو په فرق پوه شوی یې. له دې واقعې اودې جواب څخه معلومیږي چې دپادشاه یو زوی ادیب ؤ، او په ادبي دقایقو له هغه بل نه ښه پوهیده ځکه ورته ګران و.

وګورئ! ادب اوادبي خبرې په زامنوکښې هم فرق راولي او دپلار په نظرکښې هم یو زوی له بل څخه ښه کوي.

له کوم با ادبه سړي نه چا پوښتنه وکړه چې ته لوی یې که فلانکی؟ ده په ځواب کښې وویل چې زما کلونه له هغه نه زیات دي او داسې یې ونه ویل چې زه تر هغه لوی یم ځکه چې ځانته لوی ویل ورته مناسب نه ښکاریده.

داخبره البته څه علمي اوفلسفي قیمت نه لري مګر پخپل ادبي قیمت په کتابونو کښې ژوندی پاته شوه او دزمانې باد یو نه وړله.

په یوه ښه سړي چا خو اعتراضه وکړه او ورته یې وویل چې انګورخو پاک اوحلال دي او دانګورو اوبه هم پاکې دي نوشراب ولې ناپاک اونجس دی؟ بل داچې سړی که څه په سترګو نهویني نو څه پوهیږي چې هغه شته (غرض یې له خدای څخه انکارو) دریم اعتراض یې داو، چې کارونه خو ټول تقدیر کوي او هرڅه چې چاته مقرر وي هغه رسیږي نو یوسړی ولې دچاپه وژلو قصاص کیږي او ملامتیږي؟ دښه سړي په مخکښې یوه خښته پرته وه هغه یې را وا خیسته او دی یې پرې وویشت، سړی ولاړه عرض یې وکړ او د هغه وخت حاکم دی راو غوښت چې که تا د ده جواب نه شو ویلی نوپه خښته دې ولې ویشته او ولې دې ژوبلاوه؟

ښه سړی ورته وویل ماخونو رڅه نه دي کړي او دده ددرې واړو سوالونو ځواب مې ورکړی دی.

دی وایي انګور او دانګورو اوبه پاکې دي نوشراب ولې مرداردي، ما دی پوه کړه چې دغه خښته خو له خاورو او اوبو جوړه شوه که دی څوک په خاوراو یاپه اوبو وولي نه ژوبلیږي، که خاورې اواوبه یوځای کړې اوخښته شي نوپه خټه هم څوک نه دي ژوبل شوي مګر چې لمرته یې کیږدي او وچه شي نو بیاسړی ژوبلوي. بل دی وایي چې کارونه خو ټو ل تقدیر کوي نو یوسړی ولې په بل ملامتیږي؟ دده ژوبلیده خو هم دتقدیر کار و دی ولې زما دلاسه عرض او شکایت کوي. دا چې وایي څه چې سړی په سترګو نه ویني هغه نشته نو دغه دردچې دی ورځنې فریاد کوي دا خوهم څوک په سترګونه ویني.

په دې خبرو حاکم هم قانع شو او عارض هم نور څه ونه شوه ویلی، مګرچې سړی ګوري دا ځوابونه ادبي دي او دغه ښه سړی که دعلم وفلسفې په اساس ورسره بحث کړی وای نبایې چې هغه یې دومره ژرنه وای قانع کړی اونه یې ځان دغسې په اسانه خلاص کړی وای.

یوه بل چاقصه کوله چې زه یوه ورځ دیوه حاکم په حضور کښې ناست وم چې یوسړی راغی او د چاله لاسه یې په سرخاورې باد کړې، حاکم ته دده عرض بې اساسه معلوم شو چې دی دروغ وایي او په نا حقه عرضونه کوي نو حکم یې وکړ چې وهئ یې! سړي چې په مخ څپیړې وخوړې بیا راوړاندې شواوویې ویل: حاکم صاحب!

تـــــــاچې پـــــــــه مــــــــــخ څپیــــــــــره راکــــــــــره

لــــــــــه اوښـــــــــــکوډکې ســـــــــــترګې چاتــــــــــه واړومــــــــــه

ددې لنډی په اوریدو د حاکم وضعیت اوفکر بدل شو او امرېې وکړ چې دده په عرض کښې دې غوراو تحقیق وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادب تاثير په اسلامي فقه اوديني احكامو كښې

ادب او ادبي فنون خو د هرعلم اوهرې پوهې لپاره يوه ښه وسيله ده او بشر په علم ومعرفت كښې اصلي او اساسي برخه لري مګر په ديني احكامو او مسايلو كښې يې دومره تاثير وينو چې ټوله فقه راته يو ادبي استنباط معلومېږي.
كه چيرې داسلام علماؤ ادبي قوانين نه واى كشف كړي او په ادبي اجتهاداتو نه واى موفق شوي هيڅكله به څوك دقران كريم په اسرارو او معانيو نه وو پوه شوي او دغه موجوده تفاسيربه ميدان ته نه وو راوتلي. د قرآن اعجاز او فصاحت و بلاغت به چا ته نه و معلوم، اسلامي فقه به نه وه تدوين شوې، فرايض او واجبات به له مستحباتو او مباحاتو څانه وو بيل كړى، هغه اوامر چې يوازې اباحت ترې معلومېږي او هغه امرونه چې دوجوب لپاره دي دواړه به يوراز ګڼل كيده او د ډېرو حقايقو په مخ به پرده برته وه.
همدغه ادبي اصو ل او قوانين دي چې خلک يې د خداى دكتاب په فصاحت وبلاغت ويوهول او دخداى احكام يې وروښودل، د اصول الفقه، اصول البيان، اصول البلاغت، فقه اللغه اوصرفي و نحوي مسايلو په مرسته يې معنا ته لاره پيداكړه او د فكر و اجتهاد خاوندان پيداشو ل.
هركله چې زموږ ديني كتاب (قرآن كريم) دفصاحت او بلاعت له حيثه داعجاز حدته رسيدلى او زموږ ښكلى رسول(ص) هم افصح العرب بلل كيږي نو ددغسې كتاب او دغه راز پيغمبريه وينا پوره پوهيدل ډيره ادبي پوهه غواړي او هر څومره چې څوک د ادب په دقايقو زيات پوه شي هغومره دقرآن په ارشاداتو اوعباراتو، دلالتونو او اقتضاآتو ښه پوهيږي. اوپه نبوي احاديثو كښې بصيرت پيداكوي، كه موږ اصو ل الفقه په غور وګورو بې له ادبي مسايلو چې په نصوصو پورې تعلق او اختصاص لري بل شى نه دى، كه چيرې د دين اماما ن له عربي لغت او ادب سره پوره نه واى اشنا دغه صحيح اجتهادونه به نه ووشوي؟
په اصول الفقه كښې دشرعي احكامو پيژندل په څلورو تقسيمو پورې اړه لري:
اول تقسيم: دلفظ په اعتبار دى دصيغې او لغت له حيثه چې اقسام يې دادي: خاص، عام، مشترک، مأول، داتقسيم دكلمې په اصل وضع پورې تعلق لري.
دوهم تقسيم: دمعنا دظهور اوخفا په اعتبار دى چې هر يو (ظهور- خفا) څلور څلور قسمونه لري.
دظهور اقسام : ظا هر، نص، مفسر، محكم .
دخفا اقسام: خفى، مشكل، مجمل، متشابه.
دريم تقسيم: دلفظ داستعما ل په اعتبار دى اواقسام يې دادي:
حقيقت، مجاز، صريح، كنايه.
څلورم تقسيم: دمراد او مقصد پيژندلو په اعتبار دى چې قسمونه يې دادي:
عبارت دنص، اشارت دنص، دلالت دنص، اقتضأ دنص (۱).
لومړى اودريم تقسيم په كلمه پورې تعلق لري او دوهم وڅلورم په كلام پورې. وروسته تردغو تقسيماتو اوس دمثا ل په ډول د ځينو اقسامو تاثير اواغيزه په فقه او احكامو كښې داختصار په ډو ل ښيو:

---

(۱) هركله چې ددغوټولو اقسامو تفصيل زښت ډير اوږديږي اوپه دغسې ضمني بحث کې نشي راتلاى نوله بسط و تفصيل څخه يې صرفنظر وشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقت اومجاز

حقيقت په درې ډوله دى: متعذر حقيقت، مهجور حقيقت، متعارف حقيقت، كه چيرې ديوه لفظ حقيقي معنى متعذر ه يا مهجوره وي دټولو په اتفاق مجاز مراد يږي نه حقيقت.

نوكه يوسړى قسم وخوري چې زه به دفلانكي كره قدم كښيږدم او بيا د هغه كاله ته په آس سپورننوزي قسم پرې اوړي، كه څه هم حقيقتاً يې قدم نه دى ايښى كه چيرې له دروازې نه قدم دننه كړي او بې له دينه چې ننوزي هغه كره قدم كښيږدي قسم پرې نه اوړي كه څه هم حقيقتاً يې قدم وركره ايښى دى، ځكه چې دلته له قدم ايښودلونه مجازي معنى مراديږي چې ننوتل دي نه قدم ايښودل نو حقيقت دلته عرفاًمهجوردى.

همدغه شان په دې حديث كښې: ((لاتبيعو الدرهم بالدرهمين ولاالصاع بالصاعين)) چې يوه روپۍ په دوو روپو او يوه پيمانه په دوو پيمانو خرڅول منع شويدي. دپيماني حقيقي معنى متروكه ده او غرض ورځنې ديوې پيمانې او دوه پيمانو غله ده، نوكه څوك دلږكي ياد كوم بل شي يوه كونډۍ اوكاسه په دوو باندې خرڅوى سود او ربا ورته نه ويل كيږي ځكه چې له يوه لفظه څخه په يوه حا ل كښې حقيقي او مجازي دواړه معناوي نه مراديږي.

كه يولفظ مستعمل حقيقت لري اوپه مقابل كښې يې متعارف مجازنه وي موجود دټولو په اتفاق حقيقت مراد دى نه مجاز، اوكه متعارف مجازهم وي نو امام ابو حنيفه (رح) وايي چې حقيقت اولى دى او دامام محمد اوابو يوسف په نزد دمجاز په عموم باندې عمل كيږي.

ددوى اختلاف هلته معلوميږي چې يوسړى قسم ياد كړي چې زه دغه غنم نه خورم اوبيايې نيني ياډوډۍ وخورى نو دامام ابو حفيفه په نزد دنينو په خوراک حانث كيږي او د ډوډۍ په خوړلو نه حانث كيږي ځكه چې نيني مستعمل حقيقت دى او ډوډۍ متعارف مجاز دى نودى حقيقت ته په مجاز باندې ترجيح وركوي مګر د هغو دوو نورو امامانو په نزد د دواړو په خوراک دمجاز دعموم په ډو ل حانث كيږي.

صریح او کنایه

صريح هغه لفظ دى چې معنى يې څرګنده او ښكاره وي او كنايه هغه كلمه ده چې معنايې څه قدرته پټه وي، د فقه په احكامو كښې دادوه لفظونه ډيرفرق لري، كه صريح الفاظ د چاله خولې ووزي لكه طلاق او عتاق كه دټوكه په قسم وي اوكه په زړه كښې يې كوم بل مطلب نيولى وي هم خپل كار كوي او طلاق يا عتاق واقع كيږي اونيت ته هيڅ ضرورت نشته، مګر په كناياتو كښې نيت يا د حا ل دلالت ضروردى، كه يوسړى په غلا (سرقه) يا زنا اقراروكړي نو د دې لامله چې دا الفاظ صريح دي په حدكيږي يعنې دغلا په اقرار يې كه له لسو روپو كمه نه وي لاس غوڅيږي اوپه دې بل اقرار په درو كيږي ياسنګسار يږي مګر كه دزنا د كلمې په عوض جماع ووايي يا دغلا اوسرقي په ځاى (مثلا) و وايي چې ما د ده ما ل اخيستى دى نو حد نه لازميږي او لاس نه غسيږي ځكه چې جماع د هسې يو ځاى كيدو معنى هم لرى او اخستل هم ډير ډولونه لري او احتما ل لري چې په بيع به يې ورنه اخستى وي:

ظاهر، نص، مفسر، محكم

هغه كلام چې مراديې ښكاره وي اوتامل اوپوښتنې ته په كښې حاجت نه وي او له صيغې څخه مطلب اومراد معلوميږي ظاهر ورته ويل كيږي اونص هغه وي چې له ظاهر نه په كښې وضاحت زيات وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک ووايي: ماته چې دکلي خلک راغله نواحمد مې وليد. دلته دکلي د خلکوراتګ يوه ظاهره خبره ده چې څه خفا نه لري، مګر داحمد ليدل نص بلل کيږي ځکه چې دلته علاوه دمعنى په ښکاره والي دکلام سوق هم د احمد دليدلو خواته دى او خبره اصلاً دهمدغه مطلب دپاره روانه شوېده. مفسر هغه کلام دى چې له نص نه هم پکښې زيات وضاحت وي او دتاويل وتخصيص احتمال پکښې هيڅ نه وي موجود،لکه دا آيت ((فسجد الملٰکة کلهم اجمعون)) په دې ايت کښې دملايکو سجده کول ظاهر بلل کيږي مګر د آدم عليه السلام تعظيم بيانول پکښې اصلي مقصد دى.

هرکله چې ((فسجد الملٰکة)) وويل شوه دااحتما ل پيداشو چې ټولو ملايکو به سجده کړى وي اوکه څينو؟ ځکه چې دجمع اطلاق په درې تنو او دوو باندې لا هم کله کله کيږي بل دا احتما ل هم و چې هرې ملکې به يوازې ورته سجده کړى وي که ټولو به يوځاى سرپه ځمکه ايښې وي؟ چې کلهم اجمعون وويل شوه دغه احتمالات رفع شوه او کلام مفسر شو. (١)

که چيرې ددغو درې قسمو (ظاهر، نص، مفسر) يو له بله تعارض پيښ شي نو مفسر په نص او نص په ظاهر قوي دى لکه په دې دو و آياتو کښې:

(واحل لکم ماوراءذالکم ان تبتغو اباموالکم) (فانکحواماطاب لکم من النسامثنى وثلث ورباع) چې په لومړى ايت کښې بې له محرماتو چې په ايت کښې دمخه ذکر شوې دي دنورو ښځو رواوالى هرخو چې وي د عدد له تعينه ترې معلوميږي، او دوهم ايت له څلورو نه زياتې نه رواکوي، نو دلته ددواړو آياتو مقابله راغله مګر ددې لامله چې دوهم نص اولومړى ظاهردى داحکم په هغه زور ورشو او له څلورو نه تجاوزنه دى روا.

د استثنا بحث

د دين دمجتهد ينو اکثر مذهبي اختلافات په ادبي اختلاف مبني وي چې يوله دغسې اختلافونو څخه داستثنا بحث دى، په دې بحث کښې داامام اعظم (ابو حنيفه) او امام شافعي رحمة الله عليهما ترمنځ اختلاف دى.

امام اعظم صاحب وايي که يوسړى اقرارو کړي چې په ماباندې دفلانکي سل روپۍ دي مګر لس کمې نو داکلام په حقيقت کښې داسې دى لکه چې ده ويلي دي دفلانکي پرماباندې نوي روپۍ دي يعنى لکه چې په لسو باندې بيخي له اصله اقرار نه وي شوى اماشافعي صاحب وايي چې نه، ده يوځل په سلو اقرار کړى وروسته يې لس د جګړې اومعارضې په ډول ترينه کمې کړې.

---

(١) هرکله چې په حکم کې له مفسر نه زيات وضاحت نه وي او يوازې دهمدې له امله ورته محکم وايي چې دمنسو خيدلو احتمال پکې نشته اوحکم يې ټينګ دى او وروسته درسول(ص) له وفاته ټول مفسر ايتو نه محکم بلل کيږي ځکه چې دمنسو خيدواحتما ل رفع شو نو دمحکم له تفصيل څخه صرفنظر شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اختلاف ښايي چې ځينو کسانوته لکه يوه لفظي نزاع داسې ښکاره شي مګر په شرعي احکامو او د قرآن کريم په تفسير کښې د خل اوتاثير لري.

شافعي (رح) وايي که موږ استثنا داسې وګڼو لکه چې په مستثنی بيخی اقرارنه وي شوی نو دتوحيد دکلمې (لااله الا الله) معنی به داسې شي چې نور خدايان نشته يعنې دنورو خدايانو نفي به يې معنی شي او اثبات به پکښې رانه شي مګرکه مستثنی دمعارضې په ډول له مستثنی منه څخه جلاکړو معنی به يې داسې شي: نورخدايان نشته مګر يوخدای شته، نو هم به نفي شي او هم به اثبات شي. امام اعظم صاحب په ځواب کښې وايي چې په کلمه توحيد کښې مقصد دنورو خدايانو نفي ده ځکه چې دخدای په وجود خومشرکان هم قايل دي مګر شريکان ورسره پيداکوي او که موږ په استثنا کښې په معارضه قايل شو چې لومړی په ټولو حکم وکړو بيا مستثنی ورځنې وباسو نوپه دی آيت کښې ((فلبث فيهم الف سنة الاخمسين عاماً)) چې خدای پاک فرمايي: نوح عليه السلام پخپل قوم کښې پنځو س کم زر کاله تيرکړه که اول په زرو کالو حکم وکړو او بيا پنځوس ترينه وباسو دخدای په کلام کښې به کذب راشي نعوذبا لله منها.

همدغه داستثنا په مساله کښې يوبل ځای هم دا دواړه امامان اختلاف لري که يو سړی ووايي چې په مابانديې زر روپۍ داحمد دي زر د محمود دي زر د زيد دي مګر سل کمې. امام شافعي صاحب وايي چې د هريو ه څخه سل روپۍ کميږي او ټولو ته په نهو نهو سوو روپو اقرار دی يعنې لکه شرط چې له هريوه معطوف سره تعلق پيداکوي دغسې استثنا هم ده. مګر امام اعظم صاحب وايي چې سل روپۍ يوازې له وروستۍ سړي څخه کميږي او شرط او استثنا يو له بله فرق لري، ځکه چې که دشرط په ډول سړی ووايي زه به يوه مياشت روژې ونيسم يوځل به پسه خيرات کړم يو ځل به قرآن ختم کړم که فلانکی راغی نو شرط له درې واړو جملو سره تعلق پيداکوي مګر استثنا هغسې نه ده او بيل حکم لري دابحث ددوئ ترمينځ دعربي ادب په لحاظ ډير دقيق نکات لري چې نوربحث پکښې دطوالت موجب ګرځي.

لغوي تدقيق

لغوي تدقيق هم په ديني احکامو کښې ډير تاثير کړی دی چې د نمونې په ډو ل يې داځو مثالونه ښيو:

په دې آيت کښې ((ولاتقل لهمااف)) چې خدای پاک د مور پلار په حق کښې (اف) ويل منع کړه دلغوي تدقيق خاوندان په دې پوه شو ل چې له دې کلمې څخه غرض اذی او ضرردی، ځکه چې دامعنی په دې لغت کښې پرته ده او اهل لغت پرې پو هيږي نو ددغه لغت په تقاضا په همدغه ايت دمور و پلار وهل اوړټل هم منع شو ل. ځکه چې په دې کښې اذی اوضررلا زيات دی. مګر که په کوم قوم کښې داف کلمه دخوشحالتيا لپاره استعماليږي او څه ضرريه کښې نه وي نو بيا اف ويل څه ګناه نه لري.

په عربي کښې د لحم کلمه چې په پښتو يې غوښه بولي له التحام څخه مشتقه ده ځوک چې په دغه ژبه کښې دلغوي ذوق خاوندی هغه پوهيږي چې په دی کلمه کښې دشدت او قوت معنی پرته ده چې هغه معنی دکب (ماهي) په غوښه کښې نشته نوکه ځوک قسم وخوري چې زه لحم (۱) نه خورم اوبيا کب وخوري قسم پرې نه اوړي ځکه چې دي ته دلغوي تدقيق په لحاظ لحم نه ويل کيږي (۲).

---

(۱) هرکله چې په پښتوکی داتدقيق ماته نه دي معلوم چې کب ته غوښه وايي که نه ، نوپه مثال کې مې عينا دلحم کلمه استعمال کړه او غوښه مې ونه بله، په دغس موارد دوکی پښتو مثالونه ځکه نشو راوړلی چې دا احتهادی مسايل دی او احتهاداوس په ديني مسايلو کې منع دی.

(۲)سره له دی چې په قرآن کرم کې کب ته لحماطريا ويل شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدغه شان که کوم عرب وواېي چې زه فاکهه نه خورم اوبیا انګور خوري، ده فاکهه چې موړ ورته میوه وایـو نـه ده خوړلې ځکه چې په عربي کښې فاکهه دخوراک هغوشیانوته واېي چې تلذذ په کښې وي او غذانه وي نـو ددې لامله چې په انګور کښې غذائیت شته له فاکهې څخه د لغوي تحقیق په لحاظ وزي.
فقهي مسالې له ادبي مسایلو بیان او معاني یانورو ادبي علوموا وفنونو سره داسې تاوې راتاوې دي چې څوک یې یو له بله نه شي بېلولی او د همدغسې قوي ارتباط په اثرکښې ویلی شو چې داسلامی فقهې زیاته برخه له هغو ادبي تدقیقاتو راوتلې ده چې د دین امامانو او عالمانو په عربي لغت او ادب کښې کړې دي.
که څوک غواړي چې د خدای په کلام پوه شي، په فقه کښې بصیرت پیداکړي او دا حکامو فلسفه ورمعلومه شي باید ادیب شي اوپه ادبي دقایقو وپو هیږي. په کلماتو کښې عام وخاص، مشترک وموؤ ل، حقیقت ومجاز، صریح وکنایه وپیژني، دکلام سیاق وسباق، دظهور اوخفا مراتب ورمعلوم شي. د نص په عبارت او اشارت دلالت و اقتضا پوه شي او په استعاراتو کښې بینایي پیداکړي همدغه سب دی چې له دیني پـوهې سره ادبي پوهه هم تړلې ده او یـو بینا فقیه هیڅکله له ادب او ادبي علومو نه شي مستغني کیدای، که دغه احتیاج او دغه تلازم په تفصیل سره وښودل شي یـو کتاب پرې ډکیږي او په دغسې فصل یا باب کښې نه ځائیږي ځکه په همدغومره لږ بحث اکتفا کوم.

دابن زبعری داعتراض ځواب:

ددې آیت په استناد ((انکم وماتعبدون حصب جهنم)) ابن زبعری داعتراض په ډول درسول الله صلي الله علیه وسلم په حضور کښې وویل:
چې عیسی (ع) او عزیر(ع) ته خو هم عبادت شوی‌دی نو دوئ به هم په اورسوځي؟ رسول الله (ص) ورته په جواب کښې وویل: ((ماا جهلک بلغة قومک))یعني ولې د خپل قوم په ژبه نه پوهیږې او د دې امتیازنه شې کولی چې (ما) په(ماتعبدون) کښې دغیر ذوی العقولو لپاره استعمالیږي او دذوی العقو لو لپاره په ژبه کښې (من) استعمالیږي نو دلته غرض بوتان او اصنام دي.
وګورئ په دې ځای کښې زموږ پیغمبرددې اعتراض ځواب د ادب په اصولو او د لغت دتدقیق په اساس څنګه ښه ورکړی دی اوپه دغسې ادبي دقایقو پوهیدل دقرآن په لحاظ څومره ضروردي. دغه راز ادبي پوهه سړی له ډیرو بیځایه لغزشونو او نا پوهی څخه ژغوري.
په دې ډول ډیر ادبي مسائل شته چې د دیني او شرعي احکامو په معرفت کښې ډیره اغیزه لري اومعلومیږي چې د ډیرو دیني مسایلو نیلې اوربښې ورپورې تړلې دي.

دادب بڼه او ګاڼه

په یوه ادبي کلام اوشعرکښې دوه ډوله ښکلیتوب وینو چې یو دادب په معنوي او حقیقي پیکر اوصورت کښې ځا ی لري بل یې په لباس او زیور کښې، دادوه جماله باید یو له بله وپیژندل شي او هریو د خپل قیمت په لحاظ اهمیت ولري، ځیني اشخاص ښایي چې یوازې په رنګینو الفاظو او دکلام په اقسامو باندې لـوبې کـول ادب وبولي مګر دادب بنا د معنوي اساس په لحاظ په نورو شیانو ولاړه ده چې عواطف او احساسات، خیا ل اوتمثیل یې بولي. پخوانیو ادباؤ اود ادب مبصر ینو او منقدینو د ادب لپاره څه احکام او اصو ل مقرر کړې دي چې باید کلمات او دکماتو ترکیب له هغو مقرراتو سره سم وي او کلام هم د دوئ دموضوعه اصولو په قرار د بیان وبدیع په زیور او ګاڼه ښایسته شي.
په دې کښې هیڅ شک نشته چې دا شیان دکلام په محاسنو کښې تاثیر لري او څوک چې په ادب باندې بحث کـوي او ادبي خصایص بیانوي ضرور به په دغو ادبي اصولو او احکامو هم بحث کـوي مګر حقیقي ادب داوسنی پوهانو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظرکښې بل شی دی او څه چې پخوانو ورته په ډیر ه اعتنا او مقصودي نظرکتل دوئ ورته د اداتو او ادواتو په نظرګوري.
اوس خلک دادب ذاتیاتو او ذاتي خصایصو ته ډیر ا همیت ورکوي او پخوا دادب حلیه اوګاڼه ډیره له نظرلاندې وه، که څوک داوسني اوپخواني ادب فرق داسلوب په ضعف او متانت باندې کوي دا فرق صحیح نه دی ځکه چې په دواړو کښې ضعف او متانت پیداکولی شو. ددې دوو ډولو ادب صحیح فرق دادی چې هغه څه چې په پخوانی ادب کښې غایه وه اوس واسطه ګڼل کیږي. یعني هغه لفظي او معنوي صنایع چې په قدیم ادب کښې دغایې په حیث لیدل کیده اوس د واسطې حیثیت لري او په ادب کښې نسبت پخواته دکایناتو او حیات خفایا او دقایق په وسیع اواصلي نظرکتل کیږي.
څه ادبي فنون او ادبي مسایل چې په بیان وبدیع اومعاني کښې ورڅخه بحث کیږي هغه ټو ل دفصاحت اوبلا غت له عنوان لاندې راځي او همدغه دوه شیه اصلي او اساسي بلل کیږي.

فصاحت

د ظهور او څرګندوالي په معنی دی او هره کلمه یاکلام چې مطلب او معنایي ښکاره وي فصیحه کلمه او فصیح کلام ورته ویلی شو. د دغسی کلام ویونکي ته هم فصیح ویل کیږي یعني فصاحت یوصفت دی چې کلمه، کلام، متکلم درې واړه پرې ستایلی شو. دکلمې فصاحت دادی چې غیر مانو سه او له لغوي قیاسه مخالفه نه وي او حروف یې هم تنافر و نه لري. نوکومه کلمه چې په ژبه کښې مانوسه نه وي او استعما ل یې نادروي لکه: بژه کیدل غیر فصیحه کلمه ورته ویلی شو. همدغه شان (واخانئ) (وکانئ) د (واخلئ) او (وکړئ) په ځای ددې لامله چې لغوي او صرفي قانونه مخالفت لري غیر فصیح الفاظ دي. د حروفو تنافر اوثقل په صحیح ذوق معلومیږي او کوم معین قانون ورته نه شو ټاکلی.
د کلام فصاحت دادی چې له فصیحو کلما تو یې ترکیب راغلی وي او دغه ترکیب هم په نحوي قانون برابر وي او څه ضعف ونقصان یې په تالیف کښې نه وي یعني لکه چې دکلمې په فصاحت کښې له صرفي او لغوي قانون سره مطابقت لازم دی دغسې په کلام کښې هم دنحوي قانون مراعات ضروردی.
که چیرې کوم کلام په ترکیب او تالیف کښې څه نقصان ولري یایې کومه کلمه په مقصود ي معنی واضح دلالت نه کوي نو په کلام کښې تعقید پیداکیږي اومعنی یې مبهمه کیږي یعني د فصیح کلام له تعریفه وزي.
دفصیح کلام په تعریف کښې ځینې داټکی هم زیاتوي چې باید بې فایدې تکرار په کښې نه وي.

بلاغت

دبلاغت لغوي معنی آخرو انتها ته رسیدل دي نوکه څوک پخپل عبارت او خپله وینا د خپل مقصد اومراد کنه او انتهایي حد ته ورسیږي دا هم بلاغت بلل کیږي او دادب په اصطلاح همدغه دبلاغت معنی ده.
بلاغت دکلام او متکلم صفت کیدی شي مګریوې کلمې ته بلیغه کلمه نه ویل کیږي دفصاحت اوبلاغت بل فرق دادی چې دفصاحت رجع لفظ ته ده او د بلاغت معنی ته. په هربلیغ کلام کښې ارومرو فصاحت موجود وي او بې فصا حته یوه کلام ته بلیغ نه شو ویلی مګر بلاغت له فصاحت سره نه دی تړلی اوبې بلاغته هم فصاحت موجود یدلی شي او دا دواړه د بسیط او مرکب مثا ل لري یالکه جنس او نوعه داسې دي.
د بلاغت په تعریف کښې ویل شوي دي چې بلاغت دیوه کلام مطابقت دی له مقتضای حا ل سره، یعنې هغه کلام چې له محل او موقع د مخاطب او ویونکی له حا ل سره سم او مناسب وي هغه بلیغ کلام دی. ددې لامله چې دفصاحت او بلاغت بحث دټولو ادبي فنونو په بحث کښې شامل دی اومستقل کتاب غواړي او په دې باب کښې څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکل شوي هم دي. نو دغه د ادب ډګاڼي برخه (ادبي فنون اوصنايع) پريږدو او د ادب په بنه او اصلي وجود خه خبرې کوو.
اوسني اديبان او ادب څېرونکي په ادب کښې اصلي اوجو هري شيان لکه چې د مخه وويل شو دعواطف او احساسات تخيل او تمثيل ګڼي او د شعر او ادب تاثير او اغيزه هم په همدغو شيانوکښې ګوري نه په صنايعو کښې.

عواطف

عاطفه هغه دا خلي قوه ده چې په نفس کښې تاثير لري او نفسو نه متاثرکوي مګر دا هم بايد ووايو چې ټول هغه شيان چې په نفس اثر کوي حقيقي ادب يې نه شو بللى ځکه چې ځينې شاعران او خطيبان چې عمومي اميا ل ورمعلوم دي د عوامو په شعور لوبې کوي او د ځينو کلماتو په استعما ل لکه: وطنيت، مليت، قومي لوړتيا....د دوئ احساسات راوپښوي او متاثر کوي يې، مګر دا تاثر د آني اقتضاآتو تابع وي نو چې هغه اقتضا آت بل راز شي ددوئ وينا بيا هيڅ قيمت نه لري او فی الحاله له اعتباره لوېږي، دغه راز عواطفو چې يو ټينګ حقيقي اساس نه لري د بليغ ادب مميزه نه شي کېداى نو په عواطفو کښې څوشيه ضرور دي چې دلته پرې بحث کوو:

دعواطفو صدق

دعاطفې صدق داډی چې عاطفه يو حقيقي اساس ولري او د شاعر دزړه غږ وي. که په يوه شعرکښې داشی نه وي نو ساړه تشبيهات، پيکه توصيفونه، تکلفي مبالغې څه تاثير نه لري او ذوق ورځنې نفرت کوي.
بليغ اوعالي ادب لکه چې ځينې کسان ګومان کوي په وهم اوکذب نه دي بنا، بلکه دعواطفو په صدق مبني دي. که تاسې يوغزل راوا خلئ چې شاعرپه کښې دزړه په شعور د جما ل لوړومدارجو ته رسيدلی وي او دعاطفې صداقت په کښې وي او له يوه بل غزل سره يې مقايسه کړی چې په تکلف اوتصنع جوړشوی اوله مبالغو نه ډک وي رښتياني عواطف په کښې نه وي او محض لفاظي وي درته معلومه به شي چې دتاثير په لحاظ د ځمکې اواسمان قدر فرق لري.
دځينو عروضي شاعرانو ځينې اشعار چې د ادبي صنعتونو، تشبيهاتو او استعارو زور په کښې ليده شي او له مبالغو نه ډک وي هغومره سندرو قدرته خوند اوتاثير نه لري چې بې علمه شاعرانو جوړې کړي او ډېرې ساده وي ځکه چې په دې راز سندروکښې يوه صادقه مينه، يورښتيا ني جوش او عواطف موجودوي چې په زړونو اثر کوي.

دمثا ل په ډو ل دا دوه نمونې وګورئ:
لومړی نمونه چې له صنعت او تشبيه په کښې کار اخستل شوی:

(۱)

روغ بــــه نـــــه شـــــم بــــې وصـــــاله راشـــــه کښـــــينه

شـــــه خبـــــر زمالـــــه حالـــــه راشـــــه کښـــــينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخر کړی دی فرار رم سرشتانو

دوحشت په خوی غزاله راشه ګښینه

په مراد دعندلیب بی وفا ګله

جلوه ګرشوې پس له کاله راشه ګښینه

زه آرام لکه بسمل په پرهار مومم

دخپل یارشام و هلاله راشه ګښینه

نازکي دیار دطبع کړه موزونه

ای شیدا نازکخیاله راشه ګښینه

دوهمه نمونه دملي سندرې یوه ټوټه:

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه غورځوه لستونې دواړه راځه

په کالوچې ځان سنبال کړې زینت ناکه شې

ته له نورو نجونوزیاته ښیوه ناکه شې

دعاشقولړمانه لره قصابه شې

چې بورجل لره راځې لمنې نغاړه راځه

نن زما دپاره ته امیل په غاړه راځه

له هوسه..

(c) ketabton.com: The Digital Library

چــــــــــپ بورجـــــــــل لـــــــره راځـــــــــپ عــــــالم خبرکـــــــه تـــــه
پــــــه زلفـــــانو ورتـــــــه پـــــــوري مښـــــک عنبـــــر کـــــــه تـــــه
يــــــو ځلــــــي خوپــــــه عجـــــم ځـــــان برابـــــر کـــــــه تـــــه
چــــــــپ مـــــــوزي کـــــره شــــــوي بنـــــــده ژاړه ژاړه راځــــــــه
نـــــن زمــــــا دپـــــاره تـــــــه اميــــــل پـــــــه غــــــاړه راځــــــه
له هوسه..

وګورئ ! په دې دوه نمونوکښې يوه ارزو او يو هوس ليدل کيږي. په لومړی نمونه کښې شاعر خپلې معشوقې ته وايي چې راشه کښينه او په دوهمه نمونه کښې ورته وايي چې اميل په غاړه او په ډير هوس راځه! مګر دوهم اواز چې دزړه غږ دی ډير خوږلګي او يو بل شان اثر لري.
لومړی شاعرله خپلې ناز کخيالي کاراخلي او خپلې محبوبې ته رم سرشته غزا ل، بې وفا ګل، د خمو ابرو اوشهلاسترګو لرونکی اوشام وهلال وايي او خپله ځان ورته بسمل معرفي کوي. مګر سر ه له دې ټولو تشبيهاتو اواستعارو يې له دې نه چې ووايو په دې شعر کښې يو مړاوی بې روحه جما ل پروت دی نور به څه ووايو.
په دوهم شعرکښې چې يوه رښتيانۍ ارزو او حقيقي عاطفه مو جوده ده او له ساختګي خبرونه کارنه دی اخستل شوی لکه هر څه چې زړه غوښتي دي هغه ويل شوي، شعريو مستي او جذابيت پيداکړی او په عواطفو کښې تحريک پيداکوي.
يوشاعر بايد په دې يوه شي چې شعر اوغزل دزړه له ارزو اواحساسه داثر اقتباس کوي نه له ادبي صنايعو ، او هماغه شعرپه زړونو ډير ه اغيزه کوي چې له زړه راوتلی وي نو بايد سړی زړه دشعر ماخذ وګڼي او له احساساتو او عواطفو، قلبي تمايلاتو او رښتيا نيو جذباتو پکښې کاراوخلي. په دې صورت کښې نو تشبيه او استعاره ، تخيل و تمثيل هم روح پيدا کوي او په ادبي صنعتونو کښې هم يو حقيقي کيف پيدا کيږي. مګرکه سړی په شعر کښې يوازې ادبي فنون استخدام کړي او بې له کوم قلبي تاثره رنګين الفاظ پيداکوي اوسره نښلوي يې، نظم به جوړشي، فن وصنعت به پکښې وي مګر دزړه متحسس کولو او دبد يعي احساساتو دتحريک قوت به پکښې نه وي.
همدغه ټکي ته ((سرفليپ سيدنی)) پريوتی دی چې وايي: ماغوښتل چې له خپل رښتياني عشق نه يو غزل جوړکړم او خپل ټول رنځونه پکښې ځای کړم ګوندې زما په عزيز اشنا اثر وکړي او زړه سوی پکښې پيداکاندي، په دې فکر راپاڅيدم څه بد يعي صنايع چې ذوق خوښول هغه مې مطالعه کړه، کتابونه مې ولټول چې څه ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړم کلمات په ډير تکليف پيداکيدل اوهره کلمه دذوق انتخاب ته اړه وه. بديعي صنعت چې دفطرت مولود و د دقت اومطالعې په مخکښې يې ځای نه درلوده، دنورو بحرونه او اوزان او دموسيقي څپې ماته ناآشنا ايسيدې چې کتل مې زما طبعې دفصيحې وينا توان نه درلود اوسرپې دعاجزۍ په ميدان کښيښود، قلم مې په غاښ کړاو شونډی مې له قهره ووچيچلې په دغه وخت کښې راته ذوق وويل:
ليونيه خپل زړه ته رجوع وکړه او هرڅه چې وايي هغه ليکه! ددې نومورړي شاعر له وينا څخه هم پوره معلوميږي چې شعردزړه غږ دی او بې له ضميره بل ماخذ نه لري. که څوك ورپسې کتابونه لټوي چې ښکلي کلمات او تعبيرات پيدا کړي بې له دې نه چې قلم په غاښ کړي او شونډې وچيچي نورڅه لاس ته نه ورځي. مګرکه زړه ته مراجعه وکړي او دزړه دوينا ريکارډ ثبت کړی، هغه چې هرڅه وي ساده خبرې وي که تشبيهات اواستعارې وي په دواړو حالونو کښې ورته شعرويلی شو او تاثير پکښې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمثا ل په ډول يو څو نور شعرونه هم وګورئ چې په ځينو کښې ادبي فنون دومره ديرنشته اويوازې دهمدې لامله چې دزړه ناري دي په زړه اثر کوي مګر ځيني نورچې څه قدر ته په تکلف او دصنعت په زور جوړشوي، ښايست لري خو دلبري او دلربايي نه لري.

لومړی قسم شعرونه:

(۱)

پــــه ســـــرولبانودې پيـــــزوان وهـــــي ټالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

ســـــترګي دي تـــــوري جلـــــی زلفـــــي سمســـــوري جلـــــی

ســـــتاپه تنـــــدي کښـــــي عجـــــب خونـــــد کاشـــــنه خالونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

وخـــــت دبهـــــار دی جلـــــی وطـــــن ګلـــــزار دی جلـــــی

راځـــــــــــه چـــــــــــي دواړه دباغچووکړوســـــــــــيلونه کنـــــــــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

بـــــي تـــــامي تـــــاب وي کلـــــه پـــــه ماکښـــــي آب وي کلـــــه

مـــــا پـــــه شـــــاکړی ســـــتا غمونـــــه غرونـــــه غرونـــــه کنـــــه

زلفـــــــــــــي جالونـــــــــــه کنـــــــــــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دباره خان خبرې   درومرجان خبرې

زما دشعر نه قربان شه نور شعرونه کنه

زلفې جالونه کنه

(باره خان)

(٢)

چپې مې په زړه ځي دغم داسې داسې

ژوندون مې کړ تنګ ستاستم داسې داسې

نه پاتې مجنون، نه فرهاد نه شیرین شه

فنا شو په عشق کښې عالم داسې داسې

سیلاب مې داوښکو په مخ ځي همیش

بهیږي له سترګومې نم داسې داسې

مین دې د دریم ای ماه جبینې

کړیږم مدام خورم قسم داسې داسې

غماز مې پریباسي دغم په خندق کښې

زه غواړم مدام ستا کرم داسې داسې

نوروزه! مشال دعمل ځانته بل کړه

شته ځای دخطر په تورتم داسې داسې

(نوروز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

مسته په خنداد جینکو په مخکښي میره ځي
خیا ل یي په چانشته دی دټول مالت کجیره ځي

مسته چي منګی په تندي کښیږدي نیغه نیغه ځي
مخکښي شي له نجونو ګودر غاړي ته بیدریغه ځي
واړه عاشقان یي له دنیا خخه بي تیغه ځي
دالکه کوتره له دي ټولو هواګیره ځي

مه کوه خونکاري دومره کبریه خوارانو ته
رحم کړم بویه په بي وزلو عاشقانوته
مه اخله ازار د کباب شوو پتنګانوته
ودي سوم په شمع سري لمبي مي دضمیره ځي

وه دنجونومیري ته لاخومره لوی دماغ لري
زه دبڼ طوطي یم ته دسروګلونو باغ لري
تاته کتی نه شم په تندی کښي بل چراغ لري
نجوني دمالت واړه داستا د وروسته خیره ځي

وخت دپسرلی دی وطن ټول دګل په خیر شنه

سخت ساعت دژمي دهر چاله زړګي هیرشنه

وری چي بلبل و دګلاب په پرخه سیرشنه

نن دباغ په لوري هغه ستا اشنا خانمیره ځي

(خان میر)

دوهم قسم اشعارچي دصنعت په زور جوړ شوي:

(۱)

خط په مخ دصنم راغی که میاشت ګیر شوه په هاله کښي

دایي غابښ په خوله کښي زیب کاکه ژاله شوه په لاله کښي

هسي رنګ سحر جادو کاپه نظر دشهلا سترګو

نه یي سیال په هند کښي شته دی نه ثاني په بنګاله کښي

لکه ونښلي مرغۍ چي په سست دام دسلولومو

هسي زه پریشانو زلفو، کښي ایستم په کشاله کښي

دازماله غمه شین زړه پکښي خیال دیار دلبو

هسي رنګ زیب وزینت کالکه مۍ په شنه پیاله کښي

ماویل عین ګنه ګل دی دغنچي په لمن نغښتی

که مي کوت یوګل اندام ویروت په سبزه دوشاله کښي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرترپایه تیغ دهجرلکه نی سوری کړم

ځکه یم مدام داهسې په فریادو په ناله کښې

که یار غواړي هومره ژاړه خودر ځي عبدالحمیده

داپه داچې در مونده شي په دریاب نه په ناله کښې

(حمید)

(٢)

داحسینه پري مسته په خواراغله

که ومځکې ته سپوږمۍ دسماراغله

په رونتوب زما داوښو شبنم نه دی

غنچې خوله چې دګل رخ په خنداراغله

دجنون زنځیر مې پریووت وګردن ته

چې په زړه مې ستا دزلفو سوداراغله

چې دي تیغ دغمزی واچاوه وخنګ ته

زه هغه ساعت شوم پوه چې قضاراغله

په ژړا به مې لمن لنده وي ډیره

که خرګنده مې په سترګو شهاراغله

خانګل ګل دمضمون ټول ترهسې حدکړ

چې بلبله دفارسي په ژړا راغله

(خانګل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۳)

داپــــه خـــــوب ښـــــي راښـــــکاره شــــو ددلبـــــر مـــــخ

کـــــه پـــــه ابرکښـــــي ښـــــکاره شـــــو دقمـــــر مـــــخ

چـــــې یـــــې ولیـــــده داســـــتا جـــــوهر دغاښـــــو

پـــــټ لـــــه شـــــرمه پخپـــــل آب کښـــــي کـــــړ ګـــــوهر مـــــخ

لـــــه حیـــــادي غـــــټ ومـــــخ تـــــه کتـــــی نـــــه شـــــم

کلـــــه لیـــــد پـــــه خـــــورو ســـــترګو شـــــي دنمـــــرمخ

راپـــــه یـــــاد چـــــې دي دســـــرو شـــــونډو خـــــواږه کـــــړم

ټکـــــوم لکـــــه مګـــــس عبـــــث خپـــــل ســـــر مـــــخ

قلنـــــدر دمبـــــر اهلتـــــه عاشـــــق بولـــــه

کـــــه یـــــې ونیـــــو ســـــتاباڼوته دټټـــــرمخ

(قلندر)

له دي دوه ږوله اشعارو څخه به معلومه شوې وي چې ځیني شاعران د ځینو اشعارو په جوړولو کښې لکه صنعتګران فکر کوي چې یوه کلمه له یوه ځایه بله له بل ځایه را پیداکړي او پیوندیې کاندي نو وروسته تر ډیرو لیمونو او کوشیرونو یونظم جوړشي چې تکلف اوصنعت په کښې له وراملوم وي او لکه چې یو شاعر وایي:

هرکه سخن رابسخن ضم کند
قطره ای ازخون جګرکم کند

دامنظومه هم په ډیرې جګرخونۍ او ډیرو فکرونو جوړه شوې وي نو دغسې شاعرته لکه چې خوا جه حافظ وایي:
صنعتګراست اما طبع روان ندارد.
صنعتګرویلی شو مګر درواني طبع خاوند يې نه شوبللی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې نورشاعران داسې وي چې دوئ ته د جما ل یا حقیقت پلوشه په یوه شي کښې ځان ښکاره کړي یاېوبل نفسي اوقوي عامل پیداشي نو عواطف او احساسات په جوش راشي او بې له څه بندش او تا مله دزړه الهامات په خوله راځي، دا راز اشعار ساده وي او که رنګین په اوریدو نکو اثر کوي بلکه اثر نه چې سحر و جادو وي، دغه راز شعرونه لکه چې په ملي سندروکښې وینو د دیوان د خاوندانو په اشعاروکښې یې هم ډیرې نمونې مومو او د رحمان بابا او حمید، د خوشحا ل او عبدالقادر، علیخان او ډیرو نورو شاعرانو په دیوانو کښې ډیر سوزان اوموثر شعرونه شته او د ا څوک نه شي ویلی چې عروضي اشعار له صادقو احساساتو او عواطفو خالي دي.
په ملي سندروکښې هم کله کله ډیر تشبهات او استعارات وي مګرسړی پو هیږي چې په دې شعر کښې سلاست او رواني، جوش اومستي، عواطف او جذبات شته او د شاعر دزړه نغمه ده، د نمونې په ډو ل دا څوبیته وګورئ:

یــا تیــك ســتاپه جبــین دی یاســـــترګه دســـــباده
یــا جــام دچــین مــاچین دی یاســـپینه خولــه زیبـــاده

****

یـــــــا عطرد ګلانـــــــــو یاســـتا دمـــخ خـــولې دي
یـــــــاتورې دفـــــــولادو یاســـــترګې دلیلـــــې دي
یـــــــاکیف دی دشـــــــرابو یـــا بنـــګ دبنګـــالې دي
یـــا هجـــر ســـخترین دی یـــا تبـــه یـــا وبـــا ده

یابـــــــاغ دښـــــــکلوګلو یـــا ســـتا ښـــکلی کاکـــل دی
آوازادی دبلبلـــــــــــــو یـــا زړه دحمیـــد ګـــل دی
یـــــا تیـــــغ دغوخولـــــو یـــا ســـتا خـــونې چارګـــل دی
یـــــــادامرغ زریـــــــن دی یـــا هغـــه محبوبـــا ده

(حمید ګل)

بې له دغسې ملي اشعارو چې په ملي او زانو کښې ویل شوي دي په عروضي اشعاروکښې هم ډیر ساده او بې تکلفه اشعارمومو چې دزړه له تاثیره پیداشوي او په زړه اثر کوي چې یوه نمونه یې داده:

ســـحر بـــاده !دآشـــنا پـــه کوځـــه ورشـــه
زمـــا دپـــاره پکښـــې وګرځـــه کوترشـــه
لـــوی وکـــم چـــې وي تـــول ووینـــه پـــه ســـترګو
پـــه احـــوال ســـره دهـــر یـــوه خبرشـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریوه چې زماله حاله پو نښتیدلې
په ژړا ورته په اوښکو کښې احمرشه
که خبرې زما د پاره درته وکړي
مخ راکوزکړه زما ولورې ته چیرشه
دنسیم په رپا دې ښه نه شي رحمیه
ددلدار په لور پخپله قلندر شه

(عبدالرحیم هوتک)

بله نمونه:

راشه راشه ستا تر دواړو سترګو ځارشم
هم ترمخ دې پروانه غوندې نثار شم
دزړه ولې مې په تاپسې پرې کیږي
راته وګوره قربان دې تردیدرا شم
شیریني به دې دوصل هیره نه کړم
که هرخوغربت زده او خوارو زار شم
چې دې خیال په زړه کښې رایشی دننه
اورمې واخلي په نارو اوپه کوکارشم
داختر په ورځ که مخ راته ښکاره کړې
قرباني به دې په مینه درخسار شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنتونـــــــــــه پـــــــه خاطرکلـــــــــــه را درومـــــــــي

چـــــې پـــــه شـــــوق ګـــډ ســـــتاد حســــن پــــه ګلـــــزار شـــــم

ستاوصـــــــا ل پـــــه بخـــــــارا کښــــــې رحـــــــيم بيامونـــــــد

صـــــــــدقه ترېولــــــــــو ځمکـــــــــو دبخـــــــار شـــــــــم

(عبدالرحيم هوتک)

دغه دوه ډوله شعرونه چې په يوه ډول کښې رښتياني عواطف وي اوپه بل کښې نه وي داسې مثا ل لري: لکه چې يوشاعر د خپلې محبوبې ياد خپل اولادپه مړينه کښې مرثيه جوړه کړي او يو بل شاعر دکوم لوی اومعتبر سړي په مرګ کښې دصلې او مکافات دپاره مرثيه وليکي او کوښش وکړي چې ډير اوصاف ورپورې وتړي او ډير شعري صنعتونه پکښې ځای کاندي مګر هغه دزړه درد او رښتيا نی عاطفه چې په لومړنی مرثيه کښې وي په دې کښې نه وي. يعنې دوهمه مرثيه نورهر څه لري مګر دزړه رښتيانی تاثرنه لري او په پردي غم ژړا وي. نوداشعر هيڅکله هغسې نه شي کيدای او هغه مقام ته نه شي رسيدلی ځکه چې هغه روحي اتصا ل او رابطه چې په لومړي شعرکښې دمړي او شاعرترمينځ موجوده ده دلته نشته اوهمدغه شی حقيقي اوغير حقيقي ادب يوله بله بيلوي اوبيل بيل قيمت ورته ټاکي.

دعواطفو تجلـــي او ظهور

کله يوشاعر د ډير ښه تامل او فکر خاوندوي مګر دانه شي کولی چې نور خلک د خپلو افکارو او تاملاتو په ښه والي او ښايست متاثر کاندي ځکه چې دده عواطف که څه هم صدق په کښې وي مګر دتجلی او ظهور درجې ته نه وي رسيدلي. دلته تريوه حده دموضوع خصوصيت هم دخل لري. ځينې موضوعات دي چې عواطف پکښې لکه داورلمبه رڼاکوي اوناري طبيعت لري لکه وطنيت، حب، غم او داسې نور...... مګر ځينې موضوعات لکه فلسفي افکاراو اجتماعي نظريات يخ او ساړه وي چې په هغه اندازه تودوالی اوحرارت پکښې نه پيداکيږي، نو موږ دانه وايوچې يو اديب دي دغه راز موضوعات هم هغسې کړي او هغومره جذابيت اوهيجان دې پکښې پيداکاندي بلکه داوايو چې په کومه موضوع کښې چې دی داخليږي خومره چې کيدای شي خپل لوستونکي دې له تاثير لاندې راولي او پايه دې کيږي چې خپل تاثر پوره او واضح وښودلی شي.

په همدغه برخه کښې اد يبان اوشاعران يوله بله فرق او تفاوت لري د ځينو عواطف ډير تيزاو بارزوي دځينو نه وي، په ځينو کښې شعري طبيعت قوي وي او په ځينو کښې ضعيف وي.

دوه تنه اديبان به وي چې په تاريخي رجالو کښې به په کوم يوه څه ليکي يو به يې لکه يو مورخ داسې تصوير کړي چې خپل دغه تاريخي نګارش ته به ادبي رنګ هم ورکړي، هغه بل به ورته په شعري سترګه وګوري او نفسيت به يې په نظرکښې ونيسي لکه چې په سيدجما ل الدين ډيرې مقالې او نظمونه وليکل شو ه چې په ځينو کښې ادبي خواته تمايل ليده کيږي او په ځينو کښې تاريخي خوا قوي ده او د هر چاشاعرانه مزاج په کښې خپل خصوصيت ښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعواطفو ثبات او نه رالويده

ځينې ليکونکي اوشاعران وي چې عواطف يې ثبات او دوام نه لري يعني ديوه مضمون او يوه شعر اغاز او انجام يې ډير فرق لري او کلام يې له خپل حسن او خوږوالی څخه ابتذا ل او پيکه توب ته رالويږي. يو بيت يا يوه مصرع يې ډير ه ښه او موثره وي مګر بل بيت اوبله مصرع يې هغسې نه وي او په وياناکښې يې د ادبي قيمت په لحاظ لوړې ژورې تيټ وپاس موجود وي دلته مقصد دانه دی چې په وياناکښې دې له سره تراخره پورې يورنګ اويواهنګ موجودوي ځکه چې په دغه ډول يو رازوالی هم دبلا غت له اصولو مخالفه خبره ده اولکه چې دکلام رالويده او ټيټوالی عيب دی يوراز والی يې هم عيب دی او ملال راولي نوپه ليکونکي لازمه ده چې له يوه صورت نه بل صورت ته انتقا ل وکړی اوپخپل کلام کښې له تفنن څخه کار واخلي داکار البته په تغزلي اشعارو کښې اسان معلوميږي ځکه چې يو خو دا رازاشعار لنډوي بل پکښې ديوه مطلب ارتباط ساتل هم لازم نه وي مګر په قصايدوکښې ګران ښکاري.

خيا ل

وايې چې خيا ل يوه قوه ده چې غيرمريي شيان او هغه شيان چې مشاهده يې نه شوکولی زمورله نظره تيروي مګر دا تعريف پوره نه دی اودغه راز معاني په يوه منطقي تعريف کښې راورل کيږي هم نه.
نو وروسته به يې دبحث په ضمن کښې رنګونه او ډولونه څه نه څه وښيو، خيا ل په ادب کښې يو خاص مقام لري او په عواطفو کښې ډير تاثير پيداکوي. که فرضاً کله موږ يو خبر واورو چې په کوم ځای کښې څه طوفان پيښ شوی چې دومره خلک مړه او دومره کورونه وران شوي دي دا خبره راباندې دومره اثرنه کوي لکه چې دغه حادثه دکوم اديب اوشاعر له قلمه په ادبي ډول رسم شي او له تخيل نه په کښې کارواخستل شي.
ادبي خيا ل په درې ډوله دی:

(۱) مبتکر خيال:

دا هغه شی دی چې دانسان ادراکاتو ته يو نوی صورت ورکوي او اکثر شاعران يې دتشبيه اواستعارې په ډو ل پخپل کلام کښې پيداکوي لکه د حميد دابيت:

دازمالـــــه غمـــــه شـــــين زړه پکښـــــې خيـــــا ل ديـــــار دلبـــــو

هســـــې رنـــــګ زيـــــب وزينـــــت کالکـــــه مـــــې پـــــه شـــــنه پيالـــــه کښـــــې

مګر که څوک دکلام په موضوع او اسلوب کښې دتخيل له ابتکار او نويتوبه کار واخيستلی شي نسبت هغه تخيل ته چې په تشبيه اواستعاره کښې وي زيات اهميت لري او د تخيل دغه راز بداعت ډير لږ او نادر هم وي چې يو مثا ل يې ديوه انګليسي شاعر يوشعر دی چې ددنيا لوی لوی خلک دسعادت په طلب کښې په دې ډول تصويروي:
يوښاردی چې ديوالونه يې ډيرجګ او د روازه يې ډير ه وړه اوتنګه ده، داښار دسعادت ښاردی چې دجهان نوموړي او لوی لوی خلک ورپسې ګرځي، دې دروازې ته يو لوی حريې سړی راځي چې ډير هيوادونه يې فتح کړي دي اوپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرو دښمنو يې برى موندلى مګرد دې لامله چې عسكرى لباسونه او اسلحې يې په غاړه دي په دغه دروازه نه شي ننوتلى اوحيران درېږي.
وروسته ترده يولوى عالم له خپل علمي لباس اوغټوغټو تاليفاتو سره راځي او دې هم په دغه دروازه د خپل ځان د ځايدو امكان نه ويني په ده پسې نور دسياست او ما ل خاوندان رارسيږي او هريو دلته حيران درېږي چې څه وکړم په دى حا ل كښې يوه كوچنى جنۍ راپيداكيږي او په ډېرې خوشحالۍ په دغه دروازه ننوځي اوبيا څه شيبه وروسته بيرته راوځي دوئ ته وايي چې ولې ولاړ ياست؟ دوئ وايي دراوزه وړه ده او موږ نشوننوتلى، هغه وايې كالي او اسبابونه وغورځوئ اوننوزئ! دوئ يوبل ته ګوري او متردديږي مګر جينۍ اصرار كوي چې هلئ زرشئ چې ډېر عجيب ښاردى او هر څه په كښې شته په دې ډله كښې يوتن خپل كالي غورځوي اوننوځي هغه نورهم چې ده ته ګوري هر څه له ځانه لرې كوي او ښارته داخليږي.
ددې شعر ښايست اوجما ل دتخيل له ابتكاره پيداشوى او دتخيل ابتكار په اصل مضمون او د بيان په اسلوب كښې ځاى لري.
په پينتوكښې هم چاپه ارزو باندې څه ليكلي چې خلاصه يې داده:
هلته لرې دغره په لمن كښې دلمر پلوشو ته څه شى ځليده، ماګومان كاوه چې كوم ډېر قيمتي څيزدى اوله كوم معدن څخه كومه قيمت بهادانه راوتلې ده په همدې ګومان ور روان شوم او ډېر خوشحاله وم چې هلته ورسيدم ګورم چې دښيښي يوه ماته ټوټه پرته ده او نور هيڅ نشته دا وه زما ارزو او دارزو آغاز اوانجام.

دلته هم په اصل موضوع كښې يوتخيلي ابتكار ليده شي.

(٢) مصور خيال:

څه شى چې يواديب په سترګو ويني او پرې پوهيږي نو چې هغه د خپل خيا ل په مرسته تصوير کړي مصور خيا ل ورته وايې مثا ل يې دادى:
يوه سړى دشپې له مخې تبې كولې اوهره شپه به يې ترسبا پورې تبه وه چا ورځنې داحوا ل پوښتنه وكړه چې تبه دې څه وخت او څنګه وي؟ ده ووېل يوه حياناكه ښځه ده چې دشپې په توره پرده كښې زيارت ته راځي اوسبا دوخته بيرته ځي.

(٣) مفسر خيال:

كله چې كوم اديب په يوه شي كښې څه روحي يا ادبي كيفيت حس كړي او له مادي مشاهداتو نه پټو اومعنوي مشاهداتوته انتقا ل وكړي لكه چې ځيني ادبا د يوه سيند يا يوه غره له ليدو ځني، ځني تاريخي واقعاتوته ولاړشي او دتيرو حوادو ثو او زاړه عظمت تجليات په كښې وګوري نو دامفسر خيا ل با له شي چې يو مثا ل يې دادى:

پـــــه لمــــن دتــــــورو غرونـــــــو دخيبــــــــر وادي راګيـــــــره

لكـــه تـــور ديـــوان چـــې كښـــيني لـــه پـــري نـــه ګيـــر چـــاپيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــــت پنهـــان هــــره ذره کښـــې دخيبـــر خـــوني داســـتان دی
يـــو تـــاريخ يـــې پـــه مـــخ ليـــک دی يـــو ياداشـــت دتيـــر دوران دی
ورو پـــــه ورو دغرونـــــو خواکښـــــې يوکــــاروان روان ســــفر کــــړي
دا را يـــاد مـــې پـــه زړکـــی کښـــې دتيرشــــوي دور منظـــر کــــړي
يــــــوه ورځ بـــــــه چيــــــرې دلتـــــه دمحمودکـــــاروان روان و
ګردغبـــــار دده دفـــــوج بـــــه رســــــيدلی ترآســـــمان و
دتکبيــــــر نــــــاري اوچتــــــې اورويــــــدلې دې جهــــان وې
ددې ملــــک ذرې ذرې بـــــه لـــــه دهشــــته پــــه لــــړزان وې
پـــــه دې خـــــاوره دې تيرشـــــوي دبـــــابر غـــــوري فوجونــــه
ابـــــدالي نــــادر راغلـــــی پـــــرې بـــــه فخـــــر کـــــړي داغرونـــــه

سيدرسول (رسا)

وروسته ترډې چې د خيا ل ډولو نه څه نه څه وښود ل شوه بايد ووايو چې تخيل دشعر يوداسې عنصر او رکن دی چې که ووايو شعر په حقيقت کښې بې له تخيله بل شی نه دی هم ورسره ښايي. همدغه تخيل دی چې جهان او د جهان هره ذره شاعرته له نور عالمه په بل رازښيي چې کله يې له نمراو سپوږمۍ سره په خبرو راولي او لکه يې د ګل په خندا، دشمع په ژړا، د نسيم په پيغامونو پوهوي، يووخت ورته ډک سيندونه لکه سراب بې آبه ښکاره کړي بل وخت ورته ديوه مظلوم څو قطرې اوښکې لکه يو سيلاب داسې وښيي. که دغه شاعرانه خيا ل له شاعر سره ملګری نه وي شاعر به هم لکه نور دغه جهان ته په عادي نظرګوري او هيڅ شی به پرې دومره اثرنه کوي. همدغه خيا ل دی چې شاعرته ډيرېټ او مرموز شيان ښکاره کوي اوهغه څه چې عوام بلکه خواص يې هم نه شي ليدای دی يې ويني او تعبيرونه ورځنې کوي همدغه تخيل دی چې شعر او فلسفه دواړه ترينه پيداکيږي او په شاعرو فيلسوف دواړو کښې ليدل کيږي. کوم فلاسفه چې دابتکار و ايجاد قوت لري هغه ارومرو د تخيل خاوندان دي او له تخيل نه ډير کار اخلي نوويلی شو چې په نيو تن او ارسطوکښې هماغه قوي تخيل موجودو، چې په هومر او فردوسي کښې موجود و. مګر داستعما ل په طريقه کښې فرق ؤ او مقصد وغرض په کښې بيل ؤ. ديوه فيلسوف تخيل دمسايلو په حل کولو او تحقيق کښې سرفيږي مګر ديو شاعر تخيل د احساساتو او عواطفو دتحريک لپاره په کارلويږي.
ځينې محققين وايي چې له شعري خيالاتونه فلسفه پيداکيږي اوله فلسفې نه بيا علم پيداشي يعني شاعرانه خيالات او فلسفه اوعلم داسې مثا ل لري لکه دسپيدو چاودلو دوخت دلمانځه دوخت او د لمر ختو ړنا. نو په دغه ترتيب هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعرانه خیالات چې څه قدرزیات روښانه شي فلسفه شي او په فلسفه کښې چې زیاته رڼا یې پیداشي علم شي په دې اساس سرې حکم کولی شي چې د بشر دمعرفت تاریخه له شعره څخه شروع کیږي او په علم ختمیږي.
هومر دیونان معروف شاعر په داسې عصرکښې پیداشو چې دفلسفې څه پته نه لګیده او دغه نوموړی شاعرله حکمت اوفلسفې نه دمخه دنیاته راغی مګروروسته ترده ارسطو د ده دطبع له اکتشافاتو اقتباسونه کوي او دده په کلماتو استشهادکوي. کینرو دفرانسی یولیکونکې لیکي چې د هومر په اشعاروکښې دانسان اوعالم حقیقت او د هرشي اساس موجود دی.
که سړی څه قدرته دقیق شي نودعقل اوفکر مانۍ په خیا ل ولاړه ده او خیا ل په علوموکښې زښت ډیر د خل لري، نورعلوم خولاپریږده هغه علمونه چې دعقل په نزد بیخې منلي دي لکه ریاضي او هندسه داهم دانسان له خیاله پیداشوي دي، که چیرې له یوه ریاضي دان څخه د واحد دتعریف پوښتنه وکړو چې دریاضیاتو ابتداو انتها ګڼل کیږي یا دهندسې دیوه عالم څخه دنقطې تعریف وغواړو چې ټول خطوط ورڅنې پیدادي یقین دی چې دا دواړه شیان ((واحد- نقطه)) به یواسې شی راوښیي چې بې له خیاله به بل وجودنه لري او یو تخیلي شی به وي.
دا چې موږ یو کانی دحس او عقل په مرسته په تحجر اوتجمد پیژنو دا هم یوخیا ل دی دانسان تخیل دغه صورت ورکړی دی.
تخیل سره له دغو مره ا همیته چې په شعر و ادب کښې یې لري که څوک یې په تشخیص کښې وغولیږي او له او هامو نه یې فرق ونه کړی شي یاپې بیځایه استعما ل کړي نو شعر بیخونده کوي او قیمت یې راټیټوي. ځینې او هام چې ځینو شاعرانو پخپل شعرکښې راوړیدي دومره بې لطفه دي چې سړی ورته شعر نشي ویلی بلکه واهمي کلام یې بللی شي لکه امرأالقیس چې پخپل یو ه شعر کښې وایي:

اتقتلنی والمثرفی مضاجعی

ومسنونة زرق کانیاب اغوال

مطلب یې دادی چې رقیب به ماځنګه مړکړي چې زما په خواکښې دیمن مشرقي توره ایښې ده او داسې نیزې راسره دي لکه دغولانو داړې. نو دلته غول او د هغه داړې یو محض وهمي شی دی چې ښا یې بې امرأالقیس بل څوک ترې ونه ویریږي. که څوک تخیل بې ځایه استعما ل کړي نوهم ښه نه ښکاریږي مثلایو شاعر دبهار اوپسرلي په صفت کښې ددې په ځای چې شنه چمنونه زیړاو سره ګلان، ابشارونه وستایي اوله تمثیل څخه کار واخلي دتخیل خواته زوروکړي او خیالي شیان تصویروي. یادیوه چاپه مدح اوستاینه کښې دهغه واقعي اوحقیقي صفات پریږدي او دتخیل په زور ورته خیالي اوصاف پیداکوي او ورپورې تړي یې چې هیڅ حقیقت او واقعیت پکښې نه وي نوداهم په شعرکښې عیب باله شي او دخیا ل بیځایه استعما ل بلل کیږي.

تمثیل

تمثیل دي ته وایي چې شاعر او ادیب یومضمون یایو معنی داسې بیان کړي چې اصلي صورت یې سترګو ته ودریږي.
تمثیل هم په شعرکښې یو اساسی جزګڼل کیږي او زښت ډیر اهمیت لري. ارسطو وایي چې شعریه تمثیل او محاکات ولاړدی نو که په کوم کلام کښې داشی نه وی هغه شعر نه بلل کیږي د همدې لامله پخپل کتاب الشعر کښې لیکي، چې یو له هغو شیانو څخه چې انساني غرایزبلل کیږي دتقلید حسن او د تمثیل ذوق دی نو هر کله چې شعر هم یوډول نقل اوتمثیل دی دانسان په طبیعت اورومرو اثرکوي او انسان ورځنې خوند و حظ اخلي نو دارسطو په نظر یه د شعر دتاثیر سبب تمثیل دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شعر چې له تمثيل نه په کښې کاراخستل کيږي هغه ديوه رسم مثا ل لري چې بايد دموضوع دقيق نکات په نظرکښې ونيو ل شي او له اصل سره مطابقت ولري.
په تمثيلي شعر کښې کله دشعر موضوع يوه منظره يا واقعه وي او کله د احساساتو او تمايلا تو تمثيل په نظرکښې وي.
په دغه وروستى حصه کښې شاعرله رسام څخه موفق دى او ځينې نفسي کيفيات شته چې په رسم کښې نه راځي او په شعرکښې راځي.
ځينې تمثيلي اشعاردي چې شاعر په کښې له تخيل څخه هم ډير کاراخلي مګرپه ځينو کښې يوازې تمثيل وي او له تخيل نه هيڅ کارنه وي اخستل شوى.
په ځينو مواردوکښې دشعرلوى صفت همداوي چې تثميل ښه قوي وي او حقيقت په نظرکښې ښه مجسم شي.
دتمثيل په باب کښې دشعرښه نمونه که ګورئ نو دښاغلى رښتين دباغ ننداره وګورئ چې دکابل مجلې په (۱۷٦) ګڼه کښې نشرشوى او د تمثيل پوره اقتدارپه کښې معلوميږي.
دتخيل زور او قوت که په پښتو اشعاروکښې لټوئ نو دښاغلى خادم په اشعار کښې يې ښې ښې نمونې شته. داحساساتو او عواطفو صدق او تجلي دښاغلى بينواپه ((بې وزلي شرق)) کښې وګورئ چې دشاعر دزړه درد او رښتيانى تاثرپه کښې له ورامعلوم دى او په همدغه شي دې شعر لوړقيمت پيداکړ ى دى.

ددې بخث خلاصه

دشعر او ادب اصلي عناصر او اساسي اجزا دمعنويت په لحاظ دادي:
عاطفه، احساس، خيا ل، تمثيل. نوپه هرشعر کښې چې دغه شيان يا يوله دغو څخه موجودوي، هغه شعر دى اوپه انسان باندې اثرکوي په کوم شعر کښې چې دغه شيان نشته او يوازې رنګين الفاظ اوشعري صنعتونه په کښې دي هغه لکه يو تش ښايسته لستونى داسې وي او کوم حقيقي کيف پکښې نه ليدل کيږي او ننداره به يې کوي مګر خوک چې په شعر او ادب کښې کومه معنى لټوي هغه پرې نه قانع کيږي او يوله دغو معنوي اجزاؤ او عناصرو څخه پکښې غواړي.
دپښتو اشعارو ته چې سړى ګوري او دصنعت اومعنى په لحاظ په کښې غورکوي معلوميږي چې صنعت ته په ضمني نظر کتل شوى او د معنى لور ته زياته توجه موجوده ده يعني ضرورپکښې يا نور عواطف او احساسات وي يا يوعالي تخيل او لوړه مفکوره پکښې ليدل کيږي يا له ښه تمثيل او تصوير څخه پکښې کاراخستل شوى وي.
اوځينې اشعار خولا داسې وي چې دغه ټول معنوي مزايا اوښيګڼې پکښې سړى مومي اودبليغ او عالي ادب ښې نمونې يې ګڼلى شو.(۱)

عاميانه بلاغت

خوکاله دمخه ديوه لوى سړي په مجلس کښې دغروخلکو په پوهه اوهوښيارئ خبرې کيدې دې سړي چې دهيواد په يوه غرنى حصه کښې ديوه سترحاکم په حث شپې ورځې تيرې کړې وې هغه خلک يې ډير زيات ستايل او مکرربه يې ويل چې دوئ په خبر و له هرچانه ښه پوهيږي خوکه څوك له دوئ سره ددوئ په ژبه وغږيږي او مفاهمه ورسره وکړي.
په همدې غرو رغوکښې داسې خلق شته چې سړى يې خبروته حيران پاته کيږي او دتعليم له خاوندانونه يې په ويناکښې څه فرق نه ليدل کيږي.

(۱) د ښاغلى (مجروح) (بينوا) ، (خادم) (رښتين) اشعار ددې خبرې تصديق په ښه شان کولى شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دابحث لا نه وقطع شوی چې دهماغه ځای خوتنه توررېږي او سپين ږيري راغله او دمجلس خلک ددوئ او ضاعو او خبروته دتيربحث په اثر کښې ښه متوجه شوه چې ودرې دوئ څه وايي؟ اوځنګه ګرېږي؟ دوئ دخپل دغه حاکم له څه مودې مفارفت څخه چې درنځورتيا په اثرکښې پيښ شوی و خپل خپګان ښکاره کړ او بيايې خواهش وکړچې که صحت يې ښه وي بيرته ورشي او ددوئ اداره پخپل لاس کښې ونيسي مګر دامقصد يې په دې ډول اداکړ چې زموږ په ملک کښې مشهوره ده چې په يوه غره کښې که تر (٧) کالو پورې دسړي غږ وانه وريدل شي دهغه غره ماران ښاماران کيږي او پخپل مينځ کښې يو له بله سره خوري نوکه ستاسې غږ هلته نه وي له موږ نه بل شی جوړيږي او يو د بل غوښې خورو.

دې خبرې په مااثر وکړاو زه يې دې لورې ته ملتف کړم چې عام خلک اوهغه کسان چې په تورو ټکو نه پوهيږي او دفصاحت وبلاغت نوم يې هم نه دې اروېدلي پخپله وينا کښې دبلاغت خاوندان دي او په خبروکښې يې شعري او ادبي کيف ليده شي.

وګورئ دغه سړی له يوه ادبي منطق او تمثيل اوتشبيه نه څومره ښه کار واخيست اوخپل مقصد اومطلب يې دبلاغت له اصولو سره سم داسې اداکړ چې دخپل مراد کنه او انتهايي حد ته ورسيده چې ديوه مقصد همدغه راز بيان بلاغت اوويونکی ته يې بليغ ويل کيږي.

که څوک د پښتنو په جرګو اومرکوکښې ناست وي او ددوئ خبرې يې اورېدلې وي هغه ته به په عاميانه محاوروکښې دغسې ډيرې نمونې يادې وي او دابه ورته معلومه وي چې پښتانه پخپلو مرکوکښې هروخت له دغسې ښوښو تمثيلو اوملي رواياتو کاراخلي، دخپل مقصد دپاره لومړی يوموافق تمثيل اوادبي استدلال پيداکوي بيا خپله خبره پرې سپروي. ددوئ دبلاغت زور او قوت په همدغو تمثيلو او رواياتو يا متلونو کښې وي او تشبيهات او استعارې يې هم خوراقوي وي، هغه څوک چې په مرکو کښې دخبروحق لري اودملي مجالسو خطيبان او بلغا بلل کيږي دخپل مقصدله شروع نه دمخه يوحکايت کوي ياله ملي رواياتو او عنعناتو څخه دخپل بيان دپاره يو ښه تمهيد پيداکوي وروسته بياخپل مقصدته راځي اوخپل مطلب بيانوي نوپه دې صورت کښې ددوئ وينا دومره قوت مومي چې څوک ورځنې انکارنشي کولی اوهر څوک يې په معقوليت باورکوي که څوک په دې مجلس کښې ددوئ دخبرې ترديد کوي او مخالفه نظريه قايموي هغه مجبور دی چې دده دمدعا په خلاف به يو قوی تمهيد اوحکايت پيداکوي اوخپله خبره به قوي ښيي، په دې وخت کښې نويوه ادبي مبارزه شروع او دميدان ورلو دپاره زيات فصاحت او بلاغت په کاردی. مګر هغه بلاغت چې عوام پرې پوهيږي اوپه عاميانه ادب کښې ځای لري. په همدغه قوت دمرکو مشران اووکيلان غټې غټې خبرې اواروي او هرڅوک پخپل قوي منطق او ادبي استدلال قانع کوي. دپښتنو دمشرۍ راز هم په همدې کښې دی چې سړی بايد له ملي عنعناتو او رواياتو ښه خبر وي هغه خبرې چې دوی پرې قانع کيږي او هغه استدلال چې ددوی په افکارو او روحياتو قوي اثرلري ځانته معلوم کاندي دغه راز خبرې ښايي چې موږ اوتاسې ته هيڅ ښکاره شي مګر په عامه طبقه ډير اثر کوي. په ځينو مجالسو کښې چې زه ناست وم او هلته دپښتنو دروغې داصولو پوهان راټول شوي وو. ډير ځله مې په داسې مواردو کښې چې خلک به يې دخپلو عزيزانو احترام ته رابلل او دابه يې ورته ويل چې خپل کام او خپلو عزيزانوته په سپکه مه ګورئ .

يو د بل عذر قبلوئ او ننواتو ته په درنه سترګه ګورئ. د يوه منلي او مسلم دليل په ډول به يې ويل چې لوخې د خپل کام سپکه غوښته سر يې په درياب کښې وچ شو. دې خبرې به خلک ډير متحسس کړه او زيات تاثيربه يې وکړ، زه ددې خبرې په سر و بر نه يم خبر چې عنعنوي اصل اواساس به يې څه وي؟ مګرلو خې چې ګورم رښتيا په اوبو کښې ولاړې وي او سرونه يې وچ وي. نوداخبرې که څه هم څه اصل او حقيقت ونلري تاثير خولري او له يوې ډيرې صحيح فلسفي نه په عوامو باندې زيات اثرکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک غواړي چې خپل مخاطب او اوريدونکی دخپلو خبروله تاثير لاندې راولي نوبايدله هغه سره داسې وغږيږي چې منطق اوادب يې په هغه تاثيروکړي، تشبيهات او استعارات تخيل او تصوير، استدلال اواستشهاد يې دهغه له فکراو ذوق سره سم وي او په نظرکښې يې له مسلماتو څخه وي.
زموږ ادبا اوشعرا بايد دې خواته ملتفت وي اوپه خپل شعر اوادب کښې له عاميانه بلاغت نه چې دعوامو په ويناؤ، متلونو، رواياتو،قصو اوافسانو کښې ځای لري پوره کارواخلي، په هغو تشبيهاتو او استعارو خپل کلام رنګين کړي چې دوئ ورسره اشنادي اوپرې پوهيږي چې زموږ ادب هم ملي رنګ پيداکړي او دملت په ذوق برابر شي.
دپښتولنډۍ او چاربيتې چې په هر چاښې لګيږي او عمومي مقبوليت لري يو سبب يې همدغه دی چې له عاميانه بلاغت نه پکښې کار اخستلی شوی او کلمات وتعبيرات داسې دي چې عام خلق پرې ښه پوهيدلی شي او هيڅ نا اشنايي پکښې نه ګوري وينا يې هم دحا ل له مقضا سره سمه وي او له حيات سره پوره تطبيق لري. دمثا ل په ډول به يوڅولنډۍ هم راوړو.

دپښتو څولنډۍ

کله چې موږ کوچياني لنډۍ او دکوچيانو ټپې اورو پوهيږو چې دالنډۍ دکوچيانو له حا ل او حيات سره څومره اتصال لري، او ددوی حياتي وضعيت څنګه ښه تصويروي لکه دالنډۍ:

اوښانو بيا غاړې کړې کړې
چې پرې سپرې دي سپينې خولې زيږ پيزوانونه

که چاکله دکوچيانو رواني کډې ليدلي وي چې په اوښانو باندې پښتنې پيغلې سپرې وي او اوښان يو خوابله خواغاړې کړوي او ترشا ګوري هغه ددې لنډۍ په بلاغتي کيف ښه پوهيدلی شي چې دلته ويونکی څه شاعرانه او ساحرانه مهارت خرڅ کړی دی چې له يوې خوادغه منظره اووضعيت ډيرښه تمثيلوي او له بلې خوادې خبرې ته هم تلميح او اشارت کوي چې اوښان هم ددغو پيغلو دښايست او جما ل احساس کوي او ددوی ننداروته مخ راګرځوي.
په دغسې مواردو کښې چې مطلب ددغو پيغلوستاينه ده ښايي چې ډير تعبيرات پيداشي مګر هر تعبير به دکوچيانو له حال او حيات سره دغومره موافق نه وي او نه به په کښې دغومره بلاغت موجودوي.
په يوه بله لنډۍ کښې يوه کوچۍ پيغله خپل اشناته وايي:

تردې خروړی سپی راتيرشه
تردې ملالي خولې به زه درتيره شمه

په دې لنډۍ کښې يوشرط اوتعليق ليدل کيږي چې بايد مين يې پر ځای کړي او دملالي خولې په مقابل کښې يوګران کارقبو ل کړي چې هغه له خروړی سپي څخه تيريدل دي. په دې ځای کښې البته ډير مشکل شرطونه پيداکيده چې بايد په مين تحميل شوی وای مګر دکوچيانو له حا ل او ژوند سره به يې دغومره موافقت نه درلود لکه چې داشرط يې لري.
يوه کوچۍ پيغله بايد هر څوک له خپل خروړی سپي څخه وډار کړي او خپل سپی لکه ليوه يازمری خلکوته وښيي دلته ټوپک يا توپونه يا ډول له حيات سره مناسبت اوموافقت نلري او نه دغه ادبي لطف پکښې شته چې دخروړي سپي په لفظ کښې موجود دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادهمدغه لفظ اثردی چې ځینې دتصوف خاوندان له دې لنډۍ نه دحقیقت په نامه یوه بله معنی اخلي او وایي چې خوروی سپی نفس دی اوله دې نه تیریدل خدای ته رسیدل دي. که دلته توپ او توپخانې یادې شوې وای ددغسې تاویل دپاره به هم څه مجا ل نه ؤ او دومره ظرفیت په دې لندی کې نه پیداکیده.
ددې لنډۍ په ځواب کښې یو د تورې خاوند او توریالی مین خپلې معشوقې ته وایي:

دسپینې خولې تن راته کیده
که دچړو په څوکولاروې دربه شمه

دا هم یوبلیغ تعبیر دی او له ده سره مناسب ایسي ځکه چې د چړو په څوکو تیریدل انتهایي مشکلات قبلول دي اوسړی پوهیږي چې ددغسې سختې لارې یون دومره ګران دی چې له خوروو سپو تیریدل ورته هیڅ دي او څوک چې داقبلوي هغه په خوروو سپیو هم نه ایساریږي.
که سړی په شعر و ادب کښې ښه غور وکړي ددې فن ټوله ساحري په یوه ښه او بلیغ تعبیر کښې مضمره ده که څوک د خپل مقصد لپاره یو قوي اولطیف تعبیر ومومي چې مبتذل اوپیکه نه وي دې سړي په یقین سره د شعر او ادب حق په ځای کړی او دبلاغت سکه یې قایمه کړي ده. په دې تعبیر کښې دانه ده لازمه چې اورمرو به په کښې اغراق اومبالغه وي بلکه لازمه ده چې لطف اوملاحت او حسن به په کښې وي اویو نوی تعبیراو ښه تصویربه ورته ویل کیږي لکه په دې لنډۍ کښې:

مخ په مړوند کله پټیږي
ظالمه یاره سلامې ولاړه یمه

وګورئ دلته یوازې یوښه تصویر اوښه تعبیر په سړي اثرکوي. داد حیاناکو پیغلو عادت دی چې منګی به یې په اوږه وي او ګودرله به ځي نو چې څوک نارینه په مخه ورشي خپل مړوند مخې ته نیسي او دریږي په دې وضعیت ښایې چې کوم اشنا متاثر شوی وي اوخه ګله یې ورلیږلی وي نو دا ورته وایي چې زه تا ته سلامې ولاړه یم هسې نه چې خپل مخ پټوم ځکه چې مخ په مړوند نه پټیږي رښتیا وایي لمرچاپه ګته نه دی پټ کړی دابه دسلامې په وضعیت ولاړه وي.
په یوه بله لنډۍ کښې یومین د خپلې لیلیٰ په پوزه سره نتکۍ ګوري اوسپینې خولې ته یې زړه کیږي نو خپله ارزو په دې ډو ل ورته څرګندوي:

ستاپه نتکۍ کښې شیطان ناست دی
هره شیبه مې ستا خولګۍ ته لمسوینه

دا خو معلومه خبره ده چې دی په چل کښې ورځنې خوله غواړي مګرکه ورته ووایي چې خوله راکړه یامې ستا خولې ته ډیر زړه کیږي دابه یوه بې لطفه غوښتنه وي اوشعر به نه وي نو دا د شاعر کار دی چې په دې خبره کښې خوند پیداکړي او شعر ورځنې جوړ کاندي نو اول نتکۍ ستایي بیا پکښې شیطان کښینوي، وروسته تردې نو ورته وایي چې ستاله خپله کوره دي چې مایه کراره نه پریږدي او ستا خولګۍ ته مې لمسوي ښایي چې خبرې دشعري سحرپه مرسته په هغې اثرکړی وي او هغې هم ویلې وي:
دسپینې خولې واک مې درکړی....................

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتوکښې اکثره لنډۍ داسې وي چې دغه راز نازکي او باريکي هم پکښې نه وي اونه له دغسې پيرايونه پکښې کاراخستل شوی وي مګرپه زړه خوږې لګي اوښه لطف لري لکه چې يو مين خپلې مينې ته وايي:

که دنيايي شرمونه نه وای
تابه منګی ووړ زه به تش درسره تلمه

دالنډۍ خومره ساده ده چې هيڅ صنعت هيڅ تخيل پکښې نشته او بې له تشو تللو هغه هم هله چې دنيا يې شرم نه وای نور څه نه لري مګر مينه او محبت پکښې ځای لري او دعاطفې ترجماني کوي، نو دمحبت په لاره او دمينې دپاره تش تګ بلکه دتګ ارزو هم لطف لري اوپه زړه اثرکوي.

په يوه بله لنډۍ کښې يو عاشق خپلې معشوقې ته پيغام استوي چې زه ستاد خولګۍ په اميد درځم اوپه هرقيمت چې وي غواړم يې نووايي:

که مې اجل ستا په خولګۍ وي
سبا کفن په سرتړم تاله درځمه

په دې لنډۍ کښې هم دتشبيهاتو اونازکخيالۍ څه رنګ نشته مګررنګ يې څه کوي خوند يې ګوره! دخپلې محبوبې بورجل ته به ډير خلک په مختلفولارو تللی وي خوپه دغه ډول چې ددې لنډۍ خاوند اوويونکۍ ورځي بل څوک به نه وي ورغلی. هرڅوک چې چيرته ځي اوسفر کوي نودلارې توښه اودسفر سامان له ځانه سره اخلي مګردی کفن په سرتړي او روانيږي دا تګ شاعرانه تګ دی چې بې له شاعره دبل چاورته نه پام کيږي او ده به هم له پتنګه زده کړی وي.

دمينې او محبت خبرې که هر څومره ساده او بې ساخته وي هغومره ښې وي په يوه لنډۍ کښې يومين خپلې مينې ته دکور ورانۍ ښيراکوي او ورته وايي:

کور دې نړدې ديدن دې لرې
ديوا ل دې ړنګ شه چې وريادې ووينمه

مګرسړی پوهيږي چې دا ښيرا له مينې اومحبته دی اوپه دې ښيراو کښې عشق او محبت مضمر دی داهم هماغه شان ښيرادی لکه چې يوه مينه خپل مين ته وايي:

ټوټې ټوټې په تورو راشې
چې پرهارونه دې ګنډم خوله درکومه

نوکوم زخمونه چې دغسې ملهم پيداکوي سړی به پرې ولې نه خوشحاليږي او ولې به دغسې ښې دعا ګانې ښيرابولي؟ رښتيا هم داده چې دمينې اومحبت خبرې ډيرې خوږې دي که دا خبره هرڅومره مکرره شي بد مه وړئ ځکه چې مينه په همدغو مکررو توصيفونو ارزي.

په کومه خبره کښې چې د مينې او محبت جلوه وي هغه که په هرعبارت وي شعر دی او همدغسې خبروته شعر ويل کيږي.

يوه معشوقه بې له کومې تشبيه اواستعارې خپل مين ته وايي:

سترګې مې تاته تورولې
چې ته راڼغلې په سالو يې پاکومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې په مینه اومحبت پوهیزي او دشعر حقیقت او هویت ته رسیدلی وي هغه به دا لنډۍ هیڅکله هیره نه کړي او دلوړو اشعارو نمونه به یې وګڼي، ځکه چې دعشق او محبت په عالم کښې چاته سترګې تورول اود هغه دنه راتلو په سبب یې بیرته پاکو ل ډیرلوړ قیمت لري.

یو بل ځای یو ارمانجن مین وایي:

زما جانان دې راسره وي

په مادې تیرې دمیرو را چلوینه

سړی چې ګوري ډیر خلک وینې چې دپیسو دپاره تیرې چلوي او ځوک ورته هیڅ نه ملتفت کیږي مګر یومین چې د خپل جانان دوصا ل په مقابل کښې تیرو چلولو ته تن ږدي، دده باراوړې تیرې دعشق اوشعر په مانۍ کښې لکیږي او یو یادګار ورځنې پاته کیږي.

«پای»

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library